ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԵՒ

ԾԻԱԾԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԹԻՒ Դ ԵՒ Դ: — 1 ԵՒ 15 ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 1864.

ԹԷՈԴՈՍԻԱ

—

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ.

ՑՈՒՑԱԿ ՄԱՏԵՆԻՑ

ՈՐ ՎԱՃԱՌԻՆ

ԻԳՐԱՍԵՆԵԿԻ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ.

	Ր.	Գ.
ԱԼԱՖՐԱՆԿԱ, Կատակերգութիւն իհինգ արարուածս	1	—
ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ պատկերազարդ, նոր ու ամենադիւրին ոճով	—	50
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՏԱՃԻԿ ԵՒ ԳԱՂԼԻԱՅԻ ԼԵԶՈՒԱՅ, երկրորդ տպագրութիւն	1	—
ԱՐՇԱԿ Բ, Ողբերգութիւն իհինգ արարուածս	1	—
ԲԱՌԳԻՐՔ ՀԱՅ.-ԳԱՂԼԻԱՐԷՆ, նոր	3	50
ԲԱՌԳԻՐՔ ՏԱՃԿԵՐԷՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆ	—	60
ԳԱՆՁԱՐԱՆ ՀԱՒԱՏՈՑ	—	50
ԳԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ, երկրորդ տպագրութիւն	1	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն	1	50
ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԱՅ,		
Հատոր Ա. ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՌՕՏ	—	35
Հատոր Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ	—	50
Հատոր Գ. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	50
Հատոր Դ. ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ	—	60
Հատոր Ե. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒՅ	—	60
ԴԱՍԱՏԵՏՐ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ԹՈՐՀՐԴՈՑ ԵՒ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ ՍՐԲՈՑ ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ	—	50
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՂՋԿԱՆՑ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն, երկրորդ տպագրութիւն	1	—
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ, Գերապ. Սարգսի Վ. Թէոդորեան	—	50
ԵՂԻՇԷԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ, ըստ Անձեւացեացն օրինակի	—	50
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Գաղղիարէն եւ Ռուսերէն	1	—
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Գաղղիարէն եւ Հայերէն, թղթակազմ	—	75
— ՆՈՅՆ „ „ լաթակազմ	1	—
— ՆՈՅՆ, հնչմամբ Գաղղիարենին	1	50
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Անգղիարէն եւ Հայերէն	1	—
— ՆՈՅՆ, հնչմամբ Անգղիարենին	1	50
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Տաճկերէն եւ Հայերէն	—	60
ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ, աշխարհաբառ, զուարճալի ու դիւրիմաց ոճով պատմութիւններ, առակներ, խրատներ ու գիտելիքներ	1	50
— ՆՈՅՆ, հասարակ կազմով	1	25
ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ ԼԵԶՈՒԻՆ ՌՈՒՍԱՅ, Հայերէն թարգմանութեամբ, իպէտս ժողովրդական Դպրոցաց	—	25
— ՆՈՅՆ, աւելի ազնիւ թղթի վերայ	—	30
ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ամբրոսիոսի Վ. Գալֆայեան, երկրորդ տպագրութիւն, սրբագրեալ իհեղինակէն եւ ճոխացուցեալ	1	25
ԼԱՄԱՐԹԻՆԵԱՅ ԴԱՇՆԱԿԲ	2	50
ԼՍԱՐԱՆ ԿՆՆՅԱՂՕՂՈՒՏ ԳԻՏԵԼԵԱՅ, 16 դաս տպուած. իւրաքանչիւր դասատետրը	—	9
ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ Տ. ՄԱՏԹԷՈՍԻ Ա.	—	50

ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԱՒԵՏԱԲԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ

ԹԵՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

ՎԻՃԱԿԻՍ ՀԱՅՈՑ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ ԵՒ ՊԵՍԱՐԱԲԻՈՅ

ԱՏԵՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ,

Փետրուարի 4. — Մելիթոփոլի Աղօթատան քահանայն, ծերունի Տէր Առաքելն Սարգիս-Վարդապետեանց հանգեաւ ի Քրիստոս, եւ նորա պատկառելի, հեզահոգի եւ աշխատասէր բնաւորութենէն մեծապէս գոհ եւ շնորհակալ էր Մելիթոփոլի բարեպաշտ ժողովուրդը, որ եւ այս իւր շնորհակալութիւնը դեռ նոր յայտներ էր Գեր. Առաջնորդին Վիճակիս, երբոր նա ի դարձին իւրում ի Նախիջեւանէ՝ դեկտեմբերի 15-ին անցաւ Մելիթոփոլէն:

Առաջնորդական Ատեանս հրամանագրեց Նողայաքի արժ. Տէր Գէորգ քահանային Թումանեան՝ որ ըստ առաջնոյն հովուէ դարձեալ առ այժմ Մելիթոփոլի ժողովուրդը, եւ Մելիթոփոլի երէցփոխան մեծարոյ Վարդերես Աղային Շարվարեանց գրեց՝ որ Աղօթատան զարդարանքները զգուշութեամբ պահպանէ մինչեւ ցնոր կարգադրութիւն:

ԲԱՂՈՒԱԾ

ՅՕՐԱԳՐՈՒԹԵՆԷ 1861 ԱՄԻՆ.

Յունուարի 12. — Ըստ առաջարկութեան Գեր. Առաջնորդի Վիճակիս՝ Բեկնազարեանց Յովհաննէս վարդապետն կանչուեցաւ Քիշնեւէն եւ յուղարկուեցաւ Ինախիջեւան՝ իբրեւ փոխանորդ Առաջնորդի, ուստի եւ ատենապետ Հոգեւորական Կառավարութեան տեղւոյն, եւս եւ պաշտօնակատար վանահօր սրբոյ Խաչին Նախիջեւանի:

Փետրուարի 6. — Քիշնեւի եկեղեցական կալուածոց Գործակալութիւնը յանձնուեցաւ Պարոն Գրիգորի Բերօեանց՝ Քարտուղարի Հոգեւորական Կառավարութեանն Պեսարաբիոյ:

Մարտի 23. — Ըստ առաջարկութեան Յովհաննու վարդապետի Բեկնազարեանց՝ Նախիջեւանի Հոգեւորական Կառավարութեան անդամ՝ Ստեփանոսեան Տէր Պօղոս քահանայն արձակեցաւ իւր պաշտօնէն, եւ տեղն ընտրուեցաւ Տէր Եղիա քահանայն Շաբշնիքեանց:

Ապրիլի 14. — Նոր Նախիջեւանի մէջ առ Աստուած փոխեցաւ բազմարդիւն փոխանորդն Առաջնորդի Վիճակիս՝ Գեր. Յովհաննէս վարդապետ Բեկնազարեանց, եւ թաղեցաւ իվանս սրբոյ Խաչին Նախիջեւանի մերձ իգերեզման Յարութիւն վարդապետի Ալամդարեանց:

Մայիսի 18. — Առաջնորդական Ատեանս ընդունեցաւ ԻՍԻՆՈԴԷՆ սրբոյ Էջմիածնի 41 լանջական ալընձէ խաչ եւ 41 մետալ՝ որ Վիճակիս եկեղեցականացը բաժնուին, իյիշատակ Սեւասթոփոլի պատերազմին 1853-էն մինչեւ 1856:

Մայիսի 22. — Գեր. Առաջնորդին առաջարկութեամբը եւ Ս. Էջմիածնայ Սինոդին հրամանաւը՝ Նախիջեւանի սարկաւագներէն ու դպիրներէն հինգ հոգի յուղարկուեցան Աստրախանու Առաջնորդ Մատթէոս Սրբազան Արքեպիսկոպոսին, որ քահանայ ձեռնադրուին. այսինքն Յովհաննէս դպիր Տէր-Գէորգեան Սադունեանց, Յովհաննէս դպիր Տէր-Յովհաննէսեան Զարիֆեանց, Օգսենտիոս աւագ սարկաւագ Տէր-Մինասեան, Մարկոս աւագ սարկաւագ Սոլախայեան, եւ Յովհաննէս դպիր Տէր-Սիմէոնեանց:

Յունիսի 12. — Օրպազարի եկեղեցին կարօտութիւն ունենալով մեծ նորոգութեան, արդէն Գեր. Առաջնորդը այն քաղաքին ըրած այցելութեան ժամանակին հոգաբարձուներ որոշեր էր այն աստուածահաճոյ գործոյն, որոց եւ գլխաւորն էր Աղա Յարութիւն Արապեան. եւ որովհետեւ Օրպազարի բարեպաշտ ժողովրդեան այս վախճանաւ իրենց մէջ հաւաքած եւ հաւաքելի գումարը բաւական չէր երեւնար եկեղեցւոյն վայելուչ նորոգութեանը, Գեր. Առաջնորդը ըստ խնդրոյ մեծապատիւ Հոգաբարձուաց՝ հրամայեց որ իրենց յանձնուի նաեւ եկեղեցւոյն այն գումարը՝ որ հանգուցեալ Սիֆենտիարեան Գէորգ Աղային քովն էր, եւ շահովը հանդերձ եղած էր 2970 ռուպլի արծ.:

Յուլիսի 10. — Ըստ յայտարարութեան Հոգեւորական կառավարութեան Նախիջեւանի, արժանապատիւ Տէր Յարութիւն քահանայն Քարաքաշեանց կլոստանայ նուիրել ամէն տարի՝ քանի որ ողջ է՝ ինպաստ չքաւոր աշակերտաց Խալիպեան ուսումնարանին 25 ռուպ. արծ.:

Յուլիսի 24. — Նախիջեւանի մէջ գովելի սովորութիւն մը կայ որ ննջեցելոց համար զանգակ

զարնել տուողները կամաւոր տուրք մը կուտան եկեղեցւոյն: Այս տուրքը ատենով Առաջնորդական արդեանց հաշուին կանցնէր. իսկ այժմու Գ. Առաջնորդը սահմանեց, եւ Առաջնորդական Ատենիս մէջ արձանագրել տուաւ, որ այն տուրքը այսուհետեւ երթայ Նախիջեւանի Հոգեւոր Դպրոցին իբրեւ նպաստ: — Նմանապէս իտալանատեղեաց հաւաքեալ արդիւնքին կէսը գրեն երէցփոխանը իրենց եկեղեցւոյն արդիւնք, եւ միւս կէսը նոյն Հոգեւոր Դպրոցին տան:

Յուլիսի 27. — Եկեղեցական եւ քաղաքական իշխանութեանց որոշմամբը՝ Գէորգ Աֆթանտիլեանցը արձակուեցաւ հարկատուութեան վիճակէն, եւ դասեցաւ իկարգս եկեղեցականաց Նոր Նախիջեւանի եւ գիւղօրէիցն:

Օգոստոսի 10. — Խաչատուր դպիրն Յովհաննէսեան Խումաշեանց՝ որ ձեռնադրեալ է քահանայ իվերայ սուրբ Համբարձման եկեղեցւոյ Զալթըրի՝ ի Ս. Էջմիածին, Առաջնորդական Ատենիս հրամանաւը յանձնուեցաւ Նախիջեւանի քահանայից մէկուն յառաժամանակեայ կրթութիւն եւ իվարժութիւն:

Օգոստոսի 17. — Աւագ սարկաւագն Ս. Էջմիածնի Խաչատուր Բաբայեան յուղարկուեցաւ իսպասաւորութիւն եկեղեցւոյն Փեթրպուրկի:

Հոկտեմբերի 2. — Ըստ առաջարկութեան մեծարոյ երէցփոխանի սուրբ Պօղոս եկեղեցւոյն Գրիգորուպօլսոյ՝ Պ. Կարապետի Տրդատեանց, եւ ըստ վկայութեան Հոգեւորական Կառավարութեան քաղաքին, հրաման տրուեցաւ երէցփոխանին որ նորոգել տայ այն եկեղեցին՝ գործածելով այն ծախքին համար մինչեւ 300 ր. արծ.:

Հոկտեմբերի 23. — Ըստ առաջարկութեան Գ. Առաջնորդի Վիճակիս, եւ ըստ հրամանի Սիւնիոդոսին սրբոյ Էջմիածնի, յուղարկուեցան Նախիջեւանէն յԱստրախան իձեռնադրութիւն քահանայութեան՝ չորս տիրացուք, այսինքն Իգնատիոս սարկաւագ Աստուածատրեան, Ալեքսան դպիր Պարտախճեան, Կարապետ դպիր Զարիֆեան, եւ Ներսէս դպիր Պարտախճեան:

ՀԱՐԿԱՒՈՐ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ԱՌ ԾՆՈՂՍ ԹՈՇԱԿԱՒՈՐ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ

ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

Ըստ կանոնի Ուսումնարանիս՝ աշակերտաց թոշակները վեց ամսէ վեց ամիս կվճարուին. բայց որովհետեւ շատ ծնողք իրենց որդւոց թոշակը փոխանակ իւրաքանչիւր ժամանակին վճարելու՝ կուշացընեն այլ եւ այլ պատճառներով մինչեւ երկու իրեք ամիս եւ աւելի, անոր համար Ուսումնարանիս Խորհրդարանը կխնդրէ ի ծնողաց այնպէս կարգադրել իրենց վճարքը որ վեցամսեայ միջոցին եռքի ամսոյն վերջերը՝ թոշակը Ուսումնարանիս Խորհրդարանին ձեռքը հասնի անպատճառ:

*

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ

ԳՆԱ ՄԵՌԻՐ, ԱՐԻ ՍԻՐԵՄ.

Կըսեն թէ հին ատենի Ցունաց մէջէն Սպարտացիները այնքան հայրենասէր ու քաջասիրտ էին որ իրենց որդիքը թշնամեաց դէմ պատերազմի յուղարկելու ժամանակ կապսպրէին որ մի դուցէ ամօթով՝ այսինքն պատերազմէ փախչելով կամ յաղթուած ետ դառնան, այլ քաջութեամբ մեռնիլը աչք առնուն՝ եթէ կուզեն հայրենեաց առջեւը պատիւ գտնել մշանջենաւորապէս։ Այս եւս կպատմեն թէ սպարտացի կնիկմարդուն մէկը իւր որդին պատերազմի ղրկելու ատեն ըսեր է անոր թէ «Կամ վահանովդ՝ կամ վահանիդ վրայ». այսինքն կամ յաղթութեամբ դառնաս՝ վահանդ ձեռքդ, կամ քաջութեամբ մեռնիս, ու դիակդ ետ դարձուի՝ վահանիդ վրայ դրուած։

Արդեօք այսպիսի հայրենասիրական ու արիական զգացմունքէ բխած ու սովորական դարձած է շատ տեղ ըսելը թէ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ»։—Երանի թէ այնպէս լինէր. երանի թէ ամենայն ծնողք ալ իրենց որդւոցը հին ժամանակներէ իվեր այն մըտքով ըսէին զայդ։ Բայց աւաղ. դոնէ մեր մէջ բոլորովին տարբեր նշանակութիւն ունի այդ խօսքը, եւ սոսկալի ու պժգալի նշանակութիւն, եւ սակայն բաւականէն աւելի շատ կգործածուի իրօք, երբեմն եւսնաեւ խօսքով։

«Գնա մեռիր, արի սիրեմ»։ Սովորական նշանակութիւնը այս է թէ Կուզես որ քեզ սիրեմ, յարգեմ, պատուեմ, մեծարեմ.—քանի որ ողջ ես՝ այդ բանին ամենեւին յոյս մի ունենար, ամենեւին մի սպասեր որ քեզ սիրեն պատուեն, փառաւորեն. հապա գնա մեռիր,—կուզես՝ հայրենեաց համար, կամ թէ աղգի համար, կամ թէ իմ սիրոյս համար,—յետոյ արի եկ որ սիրեմ զքեզ։—Ապա ուրեմն հեգնական է այդ խօսքին իմաստը.—այո, եւ հեգնօրէն ալ կբանեցընեն զդա իրաւամբ այն անձինքն որ կտեսնեն թէ մէկը ուրիշին յարգը չճանչնար, պատիւը չպահեր, աղէկութիւնը չհասկընար՝ քանի որ նա ողջ կամ առողջ կամ բարեբաղդ է. մանաւանդ թէ կարհամարհէ զնա, կբամբասէ, կզրպարտէ, կանարգէ, կհալածէ, կըչարչարէ... եւ երբ այն խեղճը յետին աստիճանի թշուառութեան հասնի, կամ անբուժելի հիւանդութեան մը պատահի, կամ մեծ փորձանքի մը դայ, կամ թէ մեռնի երթայ, այն ատեն կսկսի ափսոսալ, մեղքընալ, եւ կամ այնպէս ձեւացընել թէ կմեղքընայ՝ կցաւի անոր այնպէս անպատիւ, անծանօթ, անհանգիստ կերպով մեռնելուն կամ թշուառանալուն վրայ. ուստի հեգնօրէն վրայ կբերեն թէ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ» է քու ըրածդ։

Թագաւոր մը կար՝ խոհեմ, արդարադատ, ողորմած, առատաձեռն, հեղահոգի, հայր հայրենեաց եւ պաշտպան տկարաց. յարգը չճանչցան հպատակները, բամբասեցին, զրպարտեցին. որը ըսաւ թէ յիմար է, որն ըսաւ թէ կաշառակեր է, որն ըսաւ թէ շռայլ է, որն ըսաւ թէ թուլամորթ է, որն ըսաւ թէ մարդու արժանաւորութիւն չճանչցող է։ Ցանկարծ յաղթուեցաւ այն թագաւորը իւր թշնամեաց բազմութենէն, եւ ընկաւ աթոռէն, կամ թէ հիւանդացաւ ու մեռաւ. ինչ լացեր ողբեր անոր համար, ինչ գովասանքներ անոր վրան, ինչ կենսագրութիւններ գրել, ինչ արձաններ կանգնել։ Տեղը չէ՞ որ հեգնես ծաղրես այն ընող

ներն, ու ըսես իբրեւ նոցա բերնէն թէ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ»։

Հայրապետ մը կար իմաստուն, շնորհալի, սրբակաց, խստակրօն, ազգասէր, ժամասէր, վեհանձն, մեծագործ. յարգը չճանչցան ժողովուրդները, բամբասեցին, զրպարտեցին, անարգեցին, նախատեցին. որն ըսաւ թէ տգէտ է, որը թէ կեղծաւոր է, որը թէ բռնաւոր է, որը թէ ազգին թշնամի է, որը թէ գողող է, որը թէ ազգին փողերն ուտող է, որը թէ անմեղաց արիւնը ծծող է... Եկաւ ատենը, ընկաւ վախճանեցաւ. ինչ իրարանցում, ինչ սուգ ու տրտմութիւն, օրքան ապաշաւանք, օրքան ափսոսանք, ինչ պատմութիւններ, որպիսի ներբողներ այն հայրապետին։ Տեղը չէ՞ որ ըսես թէ այն ընողներուն ըրածն ալ կնշանակէ թէ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ»։

Իշխանաւոր մը կար՝ հարուստ, ըսին թէ ագահ է. վեհանձն, ըսին թէ հպարտ է. բարեգործ, ըսին թէ փառասէր է. ժամասէր, ըսին թէ կեղծաւոր է։ Ընկաւ մեռաւ, ամէնքը սուգ մտան. ամէն պակասութիւնները մոռցուեցան, աղէկութիւնները միայն ճանչցուեցան ու յիշուեցան։ Եղաւ որ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ» է նոցա ըրածը։

Հայր մը կամ մայր մը կար՝ որդեսէր, երկիւղած, արդարասէր, ուսումնասէր, ուրիշի իրաւանցը չդըպչող, իրեն պատիւը պահող, քաղաքավար, խոնարհամիտ, խընայող, աշխատող. նոցա յարգը չճանչցան իրենց զաւկները, գանգատեցան, տրտնջացին, մրմռացին, նոցա սրտերը ցաւցուցին, նոցա հիւանդութեանը պատճառ եղան։ Ատենն եկաւ, ընկաւ մեռաւ այն հայրը կամ մայրը. ինչ ողբեր՝ լացեր, ինչ գոռում գոչումներ, ինչ կանչեր ճիչեր, ինչ գովասանքներ այն պատուական չգտնուելիք հօրը՝ այն աննման եւ սխրալի մօրը վրայ։ Տեղը չէ՞ արդեօք որ ըսես թէ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ» է նոցա ըրածը։

Հարցուր որ հապա եթէ յանկարծ այն թագաւորը կամ հայրապետը կամ իշխանը կամ հայրը մայրը յարութիւն առնուին ու կենդանանային, յիրաւի նոցա մահուանը վրայ այնքան ցաւողները կուրախանային թէ ոչ, կամ նոցա ուրախութիւնը երկար կտեւէր թէ ոչ։ Հաւատա որ ոչ. հաւատա որ շատ չէր անցներ, նորէն կսկսէին այն գանգատները, արհամարհանքները, բամբասանքներն ու զրպարտութիւնները, եւ աւելի յայտնի կլինէր արի սիրեմ ըսածներուն սըտութիւնն ու կեղծաւորութիւնը։ — Աշխարհս այսպէս եկեր է ու այսպէս կերթայ։ — Ուրեմն արժան չէ՞ արդեօք որ վայ տամք այնպիսի աշխարհին։

Բայց մեր վայը ինչ ոյժ պիտի ունենայ. այս վայը առաջին տուողը մեք չեմք, այլ ստութեան եւ կեղծաւորութեան առաջին թշնամի՝ ճշմարտութիւնն յաւիտենական, որ կըսէր իւր ժամանակի Հրեաներէն ոմանց՝ թէ «Վայ ձեզ». վասն զի նոքա իբր թէ իրենց նախնեաց ըրածներուն չհաւանելով, եւ ցաւելով որ նախնիք իրենց ժամանակակից մարգարէներուն ու արդարներուն յարգը չեն ճանչցած, այլ նոցա մահուանը պատճառ եղեր են, նոցա արիւնը ծծեր են, կըսէին կեղծաւորութեամբ. «Ավսոս ափսոս. եթէ մեր հարց եւ նախնեաց տեղը մեք լինէինք, այն արդարներուն ու մարգարէներուն արիւնը չէինք մտներ». եւ նոցա համար փառաւոր շիրիմներ կկանգնէին ու նոցա գերեզմանները կզարդարէին, մինչդեռ իրենք ամենայն ջանքով՝ խօսքով ու գործով իրենց նախնեաց պակաս թողած անիրաւութիւններն ու անզգամութիւններն ընելէն ամենեւին ետ չէին կենար. ուստի կըսէր նոցա Քրիստոս՝ յանդիմանելով նոցա կեղծաւորութիւնը. «Վայ ձեզ դպրաց եւ «Փարիսեցւոց կեղծաւորաց, զի շինէք զշի-«րիմս մարգարէից, եւ զարդարէք զգերեզ-«մանս արդարոց, եւ ասէք. եթէ էաք յա-

«ուրս հարցն մերոց, ոչ հաղորդէաք արեան «մարդարէիցն. — եւ դուք լցէք զչափ «հարցն ձերոց»։

Եւ չկարծեմք թէ միայն Հրեաներն են այսպէս «Գնա մեռիր, արի սիրեմ» ըսողները. այլ բոլոր աշխարհք, ամենայն մարդիկ եւ ամենայն ժողովուրդք. ուստի եւ ամենայն ազգաց մէջ եղած են ու կլինին Սոկրատներ, Գալիլէոսներ, Բելիսարիոսներ, Ներսէսներ, Մովսէսներ, Գրիգորներ, Տրդատներ, եւ այլն եւ այլն։ Եւ մեք կրնայինք՝ գոնէ հարեւանցի կերպով՝ աչքէ անցընել ամենայն ազգաց հին եւ նոր պատմութիւնները, եւ տեսնել թէ որքան մարդկանց ըսուած է «Գնա մեռիր, արի սիրեմ» խօսքը։ Կրնայինք տեսնել թէ քանի՛ քանի՛ մեծագործ թագաւորներ, աղնիւ իշխաններ, ընտիր մատենագիրներ, սրբազան հայրապետներ, արդիւնական վարդապետներ, քաջ զօրավարներ, աշխարհաշէն բարերարներ եւ ճշմարտապէս ազգասէր անձինք լսեր են, — թէ ոչ բանիւ՝ գոնէ գործով — այս խօսքը թէ «Գնա մեռիր, արի սիրեմ»։

Խօսքը այժմ մեր ազգին վրայ դարձընելով, չեմք ուզեր մերոնց սիրտը ցաւցընել՝ մի՛ առ մի համրելով այն անձինքը՝ որոց գրեթէ ամենուն ալ կերպով մը ըսուած է իրենց կենդանութեան ժամանակը. «Գնա մեռիր, արի սիրեմ» խօսքը, բաւական համարիմք մէկուն միայն իրաւացի մեղադրանքը եւ սրտաշարժ գանգատը այս տեղ յիշատակել. այն մարդուն գանգատը՝ որոյ աշխատանօքը միայն հասկըցեր է մեր ազգը իւր ծագումը եւ պատմութիւնը, եւ որոյ պատմագրութենէն միայն հասկըցած են նաեւ օտարք Հայոց ազգիս հնութիւնը եւ պատուականութիւնը, այսինքն երանելւոյն Մովսիսի Խորենացւոյ ըսածը՝ թէ ուրիշի եւ թէ իրեն վրայ։ Նորա Պատմութեան նշանաւոր մէկ գլուխը ամբողջ թարգմանեմք իւր սքանչելի բնագրէն ու դնեմք այս տեղս, եւ կարդացողաց թողումք այն խօսքերուն վրայ պէտք եղած խորհրդածութիւններն ընել։

«Այժմ որ խօսքը եկաւ այն սուրբ եւ «մեծ եւ իրիստոսէ մեզի պարգեւեալ ճըշ«մարիտ թագաւորին վրայ՝ որ (սուրբ Լու«սաւորչէն ետեւ) երկրորդ նահատակն է, «եւ մեր ազգին լուսաւորուելուն գլխաւոր «պատճառ, պէտք էր որ կարդէ դուրս փա«ռաւոր ոճով մը պատմէինք, ինչպէս որ «կվայլէ մեր առաջին ճամբայ ցուցընողին «ու մեր լուսաւորութեան նահապետին գոր«ծակից եւ անոր հաւասար աշխատանք ու«նեցող անձի մը պատմութիւնը գրել։ Վասն «զի Հոգւոյն սրբոյ այսպէս հաճոյ երեւցեր «է որ իմ Լուսաւորիչս մեծ լինի միայն նա«հատակութեան մասամբը, կամ թէ աւել«ցընեմ՝ նաեւ առաքելական քարոզութեամ«բը. իսկ ուրիշ բաներու մէջ թագաւորն ալ «լինի անոր հաւասար՝ թէ՛ խօսքով եւ թէ «գործով։ Բայց ես այս տեղ կուզեմ թագա«ւորին առաւելութիւնը յիշատակել. վասն «զի Աստուծոյ վերայ (կամ Աստուծով) մտա«ծելը, ճգնիլն ու աշխատիլը՝ երկուքին «ալ մէկ էր. իսկ համոզիչ կամ սասաիկ խօս«քով նուաճելու շնորհքը՝ աւելի թագաւո«րին տրուած էր. վասն զի հաւատքին հա«մեմատ գործ ալ ունէր անպակաս։ Անոր «համար ասոր ալ առաջին ճամբայ ցուցը«նող կըսեմ, եւ մեր լուսաւորութեանը երկ«րորդ պատճառ։ Բայց որովհետեւ պատ«մութիւն պատմելու ժամանակ է, եւ ոչ թէ «գովասանքներ ըսելու, մանաւանդ որ այս «մեր գիրքը ուրիշ ամէն պատմագրաց ո«ճովը գրուած է, եւ ոչ թէ մեզմէ յատկա«պէս իբրեւ նոր բան շարադրուած, անցնիմք «սորա համար պատմուած բաներուն։

«Սա Քրիստոսի հաւատալէն ետքը ամէն «տեսակ առաքինութիւններով զարդարուե«ցաւ. Քրիստոսի համար քանի կերթար ա«ւելի կաշխատէր գործով եւ բանիւ. երբե-

«մըն սատելով եւ երբեմն անուշութեամբ «համոզելով կյորդորէր թէ մեծամեծ նա- «խարարները եւ թէ բոլոր ռամիկ ժողո- «վուրդը՝ որ ճշմարտապէս քրիստոնեայ լի- «նին, այնպէս որ ամենուն գործքն ալ իրենց «հաւատոյն ճշմարտութեանը վկայութիւն «դառնայ։ Բայց հարկ է որ զրուցեմ մեր «աղգին խստասրտութիւնը, եւս եւ ամբար- «տաւանութիւնը, սկիզբէն մինչեւ մեր օրե- «րը, որ ինչպէս բարի բաներուն չսիրող եւ «ճշմարտութեան անհաւատարիմ լինելով, «կամ թէ ինքնահաւանութիւնն ու կամա- «կորութիւնը իրենց ընութիւն դարձուցած՝ «Թագաւորին կամացը դէմ կկենան քրիս- «տոնէական բարեպաշտութիւնը կատարելու «կողմանէ, եւ իրենց կանանցն ու հարճե- «րուն կամքին ետեւէն կերթան։ Թագաւորն «ալ այդ բանին չդիմանալով, մէկդի ձգեց «երկրաւոր թագն ու երկնաւորին ետեւէն «վազեց, գնաց հասաւ Քրիստոսի սուրբ ճրագ- «նաւորին (Լուսաւորչին) տեղը, եւ լերան «այրին մէջ օրերը կանցընէր։

«Այս տեղ կամըչնամ ճշմարտութիւնը «յայտնապէս ըսելու, մանաւանդ մեր աղ- «գին անօրէնութիւնը եւ ամբարշտութիւ- «նը, եւ մեծամեծ ողբերու արտասուքներու «արժանի գործերը պատմելու։ Վասն զի «մարդ կլրկեն՝ կկանչեն ղինքն որ գայ, ու- «ղածին պէս կառավարէ եւ Թագաւորու- «թիւնը առաջ տանի. եւ երբոր սուրբը «յանձն չառնուր՝ թունաւոր խմելիք կու- «տան անոր, ինչպէս որ հին ատենը Սթե- «նացիք Սոկրատայ մոլեխինդը տուին, կամ «թէ բուն մերն ըսեմք, ինչպէս որ կատղած «Հրեաները լեղիով խառնած ըմպելիք խըմ- «ցուցին Աստուծոյն մերոյ։ Եւ ահա այս կեր- «պով մարեցին անցուցին իրենց վրայէն այն «աստուածպաշտութեան պայծառափայլ ճա- «ռագայթը։

«Ասոր համար ես ալ իմ աղգիս վրայ ող- «բալով կըսեմ, ինչպէս որ Պօղոս իրեններ- «ուն, եւ Քրիստոսի Խաչին թշնամիներուն «համար. բայց իմ խօսքերս չեն ըսելիքս, «այլ Հոգւոյն սրբոյ. Թիւր եւ դառնացող «աղգ. աղգ որ իւր սիրաը ոչ երբէք շտկեց, «եւ Հոգին ոչ երբէք հաւատարիմ եղաւ Աս- «տուծոյ։ Ո՛վ Հայեր՝ մինչեւ քրբ խոստ- «սիրտ պիտի լինիք. մինչեւ քրբ սնոտի «բաներու եւ անաստուածութեան սիրովը «պիտի մոլորիք։ Զհասկըցաք թէ ինչպէս «սքանչելի ըրաւ Աստուած իւր սուրբերը. «ուստի երբոր դուք առ նա աղաղակէք, «ձեր ձայնը պիտի չլսէ։ Բարկացաք ու «մեղանչեցիք, եւ ձեր անկողիններուն մէջ «չզղջացիք. վասն զի անօրէն զոհ մորթե- «ցիք, եւ զանոնք որ իրենց յոյսը Աստուծոյ «վրայ դրած են՝ արհամարհեցիք։ Անոր «համար ձեր չգիտցած որոգայթին մէջ «պիտի բռնուիք, եւ այն որոգայթովը փո- «սը պիտի ընկնիք՝ որով կուզէիք զուրիշը «որսալ։ Բայց նորա Հոգին Աստուծով պիտի «ցնծայ, եւ պիտի ուրախանայ իւր փրկու- «թեանը վրայ, եւ բոլոր սրտովը պիտի «ըսէ. Տէր, ո՞վ կայ քեզի նման։

«Եւ որովհետեւ այս բաները այսպէս են, «միխիթարուիմք մենք ալ մեր այս նեղու- «թեանցս մէջ. վասն զի եթէ դալար փայ- «տին հետ այսպէս կվարուին, կըսէ Քրիս- «տոս, հապա չորին բանը ինչ պիտի լինի։ «Ուրեմն եթէ Աստուծոյ սուրբերուն եւ ի- «րենք զիրենք Աստուծոյ համար Թագաւո- «րութենէն զրկողներուն քաշածը այս է, «մենք ինչ երես ունիմք գանգատելու Աս- «տուծոյ առջեւը այս նեղութեանց համար «որ ձեզմէ կքաշեմք, մինչդեռ նեղութիւ- «նը, չարչարանքն ու աղքատութիւնը մե- «զի սեպհական բաներ են։ Եւ ոակայն հարկ «է որ ըսեմ. ձեզնէ՞ որ մարդը մեզի ապ- «րուստ տուաւ. ո՞ր մարդը մեր վարդա- «պետներուն միջնորդութիւն ըրաւ. ո՞ր «մարդը քաջալերական կամ յորդորական «խօսք մը ըսաւ. ո՞ր մարդը մեր գնացած

«ժամանակը մեր բեռը վերուց. որ մարդը
«մեր եկած ժամանակը հանդչելու տեղ
«տուաւ. որ մարդը մեզի տուն կամ իջեւան
«պատրաստեց. որ մէկն ըսեմ: Այլ եւ ոչ
«իսկ սանձեցիք տգէտ մարդկանց չար լե-
«զուները, որ մնոտի փառամոլութեամբ եւ
«կատաղի լեզուանութեամբ իրենց բերնին
«եկածը դուրս կուտային. հապա նոցա ան-
«մտութեանը նիւթ տալով ձեր ուսումնա-
«տեաց բարքը, Բաբելոնի հնոցէն աւելի
«բորբոքեցիք նոցա չարութիւնը:

«Անոր համար է որ ամէն մարդ ինքը իրեն
«համար սուտ քահանայ եւ պաշտօնեայ դար-
«ձեր է, ինչպէս որ կըսէ Ս. Գիրքը. վասն զի
«այժմ աստուածային բաներու վրայ խօսող
«շատեր կան, բայց անոնց իմաստին ոյժը
«չեն հասկընար, եւ կխօսին ոչ թէ այնպէս
«ինչպէս որ հաճոյ է հոգւոյն սրբոյ, այլ
«օտար հոգւոյն ուզածին պէս: Ուստի խելք
«ունեցողներուն համար այս խօսքերը ապ-
«շելի ու սարսափելի բաներ են. վասն զի
«խօսողը Աստուծոյ եւ աստուածային բանե-
«րու վրայ կխօսի, եւ խօսողին միտքը օտար
«բաներու վրայ է. ինչու որ խօսած բանե-
«րուն համար աշխատանք չքաշեր, եւ ոչ
«մեղմ եւ հանդարտ կերպով կխօսի, ինչ-
«պէս որ սովրած է այն խօսքէն թէ «Դուր-
«սը անոր ձայնը ոչ ոք չլսէ», այլ մարդ-
«կային փառաց համար, եւ պոռալով կան-
«չըռտելով մարդկանց ականջները կթըն-
«դացընեն: Նոցա շատախօսութեան հոսանք-
«ները իբրեւ յորդերէ կվազեն, ինչպէս որ
«ըսաւ հիներէն մէկը, եւ հրապարակներու
«մէջ գտնուող գինեմոլները կզայրացը-
«նեն. որ խելք ունեցողը նոցա վրայ ողբ
«ու լաց չընէր: Եւ սակայն եթէ մէկը շատ
«չբարկանայ՝ կըսեմ թէ ոմանք կյորդորեն
«եւս այնպէս ընելու: Ինքզինքս կբռնեմ
«որ չըսեմ Քրիստոսի խօսքը՝ թէ վրէժ
«պիտի հատուցուի՝ արդար Աբելին արիւ-
«նէն մինչեւ Զաքարիայի արիւնը որ կեցած
»է տաճարին ու սեղանոյն մէջտեղը:

«Բայց այս տեղ թող դադրի մեր խօս-
«քը, որովհետեւ մեռելներու ականջին բան
«ըսելու պէս աւելորդ աշխատութիւն է ը-
«րածնիս: Միայն թէ սրբոյն Տրդատայ հա-
«մար պատմածնիս ճշմարիտ է. վասն զի
«թոյն խմցուցին անոր, եւ զրկուեցան նա-
«րա շնորհքին լուսաւոր ճառագայթներէն:
«Տրդատ թագաւորեց 56 տարի»: (Խոր.
Պատմ. Բ. ՂԲ):

Այսպիսի հիանալի օրինակներ տեսնելէն
ետեւ, եթէ մեզի ալ խրատ մը կայ առնե-
լիք՝ այս է անշուշտ, որ արդիւնաւոր ան-
ձանց յարգը ճանչնամք՝ քանի որ կենդա-
նի են: Ջնջեսցուք նոցա մարդկային մանր
պակասութեանցը՝ յորոց ազատ մարդ չը-
կայ, այլ պատուեմք նոցա կատարելութիւն-
ները, որպէս զի թէ՛ նոքա եւ թէ այլք
յորդորուին աւելի եւս օգտակար լինելու
աշխարհի եւ ազգի:

Թէ մինհետով վարդ ընծայեն, հոտուըտալէն ետ կեցիր,
Փուշն որ առնուս՝ լաւ է քեզ.
Թէ տըմարդին կամուրջ կապէ, գուն վըրայէն մի անցնիր,
Ջուրը տանի թող ըզքեզ.
Թէ որ աղուէսը հրաւիրէ, դուն իշըքին մի պառկիր,
Առիւծն ուտէ թող ըզքեզ:

ՀԱՅՈՑ ԵՒ ԿԱԹՈԼԻԿԱՑ ՀԱՐԿԱՒՈՐ ԳԻՏԵԼԻՔ ՄԸ

Մեր բաժանորդներէն մէկը առանձին
նամակով մը կխնդրէ որ Հրապարակաւ ի-
մացընեմք իրեն եւ բոլոր մեր ընթերցողաց
թէ արդեօք ինչպէս հասկընալու է այն ցա-
ւալի լուրը որ Հրատարակուած է տեղ տեղ,
այսինքն իբր թէ Մարաշի ու Զէյթունի Հայե-
րը՝ երեսուն հազար (.՛) Հոգի, իրենց Երուսաղե-
մի պատրիարքովը, վարդապետներովը եւ այլն
եւ այլն՝ Հռովմէական կաթոլիկ դարձեր են.
եւ երբոր մէկը Հարցընէ այդ լուրը տարա-
ծողներուն թէ ուսկից է այդ Համբաւը,
պատասխան կուտան թէ Московскія Вѣдомости
անունով ռուս լրագրին 19 թուահամարին
մէջ այսպէս գրուած է;

Արդ այդ լրագրին խօսքերն աՀա ասոնք
են. «Տաճկաստանի Մարաշ քաղաքէն կգրեն
«անցեալ Նոյեմբերի 18-ին առ Կոստանդնու-
«պօլսոյ գաղղիական լրագիրն Courrier d'Orient,
«թէ այժմ այն տեղը արտառոց (странное)
«շարժում մը կերեւի կրօնական, եւ թէ
«Հայք կցանկան լատին եկեղեցւոյ Հետ միա-
«նալ: Նոյն իսկ Հայ-կաթոլիկները, որ իրենց
«Համար յատուկ ծէսեր ունին, նոյնպէս
«կցանկան միանալ լատին եկեղեցւոյ Հետ:
«Այս ցանկութեան վրայ տեղեկութիւն տը-
«րուեցաւ Երուսաղեմի (լատին) պատրիարք
«Վալէրկային, եւ նա այն տեղ յուղարկեց
«Սուրբ Երկրին (այսինքն Լատինացւոց վան-
«քին) մէջ գտնուող Լուդովիկոս Ռաւէննա
«վարդապետը, որ երթայ Հասկընայ թէ
«գործերն ինչ վիճակի մէջ են, եւ իմաց-
«տայ իրեն: Հայրն Ռաւէննա իրեն յանձ-
«նուած պաշտօնը կատարեց ու ճամբայ ելաւ
«Մարաշէն»: Յետոյ ռուս լրագիրը կաւել-
ցընէ թէ «Այս լուրը Հրատարակուած է
«նաեւ Կոստանդնուպօլսոյ Հայոց Մասիս լը-
«րագրոյն մէջ: Կարծիք կայ թէ Մարաշցիք
«ու Զէյթունցիք, որ երկու տարի չկայ՝
«այնչափ ուժով իրենց ազատութիւնը պաշտ-
«պանեցին, այս անակնկալ բաղձանքն ունե-
«ցեր են՝ դրդուելով Գաղղիոյ տէրութեան
«ու միսիոնարներուն առատ առատ խոստ-
«մունքներէն»:

Մեք ոչ գիր ունիմք Մարաշի կողմերէն
այս նիւթիս վրայ, եւ ոչ գաղղիական լը-
րագրոյն այն թիւը՝ ուսկից որ Ռուսաց լը-
րագիրը քաղեր է այս տեղեկութիւնը. բայց
Մասիս լրագիրը իւր 615 թուոյն մէջ այսպէս
կըսէ. — «Մարաշէն Նոյեմբեր 18 թուով
Հետեւեալը կգրեն մայրաքաղաքիս Քուրիէ
տ'Օրիան լրագրոյն:

«Նշանակութեան արժանի կրօնական շար-
ժում մը կայ Հոս:

«Հայերը լատին եկեղեցւոյն յարիլ կու-
«զեն: Հռոմէադաւան Հայերն անգամ որ
«ինչպէս գիտէք՝ իրենց առանձին ծէսն ու-
«նին, նոյնպէս լատին եկեղեցւոյ յարիլ կու-
«զեն. վասն զի իրենց առաջնորդէն տժգոհ
«են, որ 4000-էն աւելի ժողովրդեան Համար
«երեք քաՀանայ միայն ունի:

«Նոյն իսկ Զէյթունի ժողովուրդն ալ կու-
«զէ լատին եկեղեցւոյ անդամ ըլլալ. եւ թէ
«Մարաշցիք ու թէ Զէյթունցիք Գաղղիոյ
«փոխաՀիւպատոս Պ. Մօլինարիին դիմեցին
«եւ կպաՀանջեն որ իրենց իղձը կատարուի:

«Այս փափաքնին Երուսաղեմայ պատրի-
«արք Գերապատիւ Վալէրկա եպիսկոպոսին
«Հաղորդուեցաւ, որն որ Սուրբ Երկրին մէջ
«Հալէպի տեսուչ Լուդովիկոս Րավէննա ա-
«նուն վարդապետը Հոս ղրկեց՝ իրաց վիճա-
«կը քննելու եւ իրեն տեղեկագիր մը ընելու:

«Հայր Րավէննա ալ իր պաշտօնը կատա-
«րելով քաղաքէս մեկնեցաւ»:

Եթէ ստոյգ է կաթոլիկ Բուրիէ s'Օրխանին պատմածը, այսքան է աճապարիկ այն կողմի Հայերէն ոմանց կաթոլիկ դառնալ ուզելուն պատմութիւնը. որ բերնէ բերան անցնելով, եւ մանաւանդ կաթոլիկաց բերաններուն անոյշ գալով, տես թէ որքան փոփոխութիւն առեր է։ Լատինացւոց պատրիարքին Վալէրկա եպիսկոպոսը համարուեր է Երուսաղէմի Հայոց պատրիարք, — որ դեռ ընտրուած ալ չէ. Փատրէ Լուիճի Ռաւէննա տօմինիքեան իտալացի կրօնաւորը համարուեր է Հայու վարդապետ. շարժումը եւ ցանկութիւնը համարուեր են գործ կատարեալ. երեսուն հազար հոգւոյ համրանքն ալ աւելցուեր է իբրեւ կնիք ստուգութեան համբաւոյն։

Եւ նախ՝ յիրաւի յայտնի է որ ինչպէս հին ատեններր, նմանապէս այժմ՝ այն կողմի Հայերուն այս բանիս դրդողները պապական միսիոնարներն են, որոց սովորական արհեստն է՝ արեւելեան ժողովրդոց քաղաքական կամ նիւթական նեղճութենէն առիթ առնուլ՝ զանոնք հռովմէական ուռկանին մէջը ձգելու համար։ Մարաշի ու Զէյթունի Հայերուն Գաղղիոյ տէրութեան դիմելը, եւ իրենց իրաւանցը պաշտպանութիւն խնդրելը արդէն յայտնի էր մեզի։ Յայտնի էր նաեւ Պոլսոյ հռովմէականաց Գ. Հասունեան եպիսկոպոսին այս խնդրոյս մէջ Լուսաւորչականաց հետ համաձայնիլը հեռատես շահախնդրութեամբ՝ իջատագովութիւն իրաւանց Զէյթունցւոց. ուստի ամենեւին զարմանք չէր որ լատին միսիոնարները, եւ ընդհանրապէս ամենայն պապականք, պիտի ջանային Հայերուն խոստանալ զօրաւոր պաշտպանութիւն, ազատութիւն, հարստութիւն, մեծութիւն, գուցէ եւ թագաւորութիւն, եթէ յանձն առնուն կաթոլիկ դառնալ. գրեթէ նոյն ճանապարհը բռնելով, ինչ որ կբռնեն յայամ մասին մահմետականք՝ որք իրենց սրբազան պարտք մը կհամարին ըսել քրիստոնէից՝ թէ կէս միւսլիման օղ, եւ կխոստանան նոցա ամէն տե-

սակ հանգստութիւն եւ փառք ու պատիւ մարմնաւոր եւ հոգեւոր։

Այս այսպէս լինելով, մի՛թէ զարմանք է որ այն կողմերու խեղճ Հայերը՝ յուսահատութեան մէջ ընկնելով եւ անճարանալով՝ խոստացած լինին Գաղղիոյ կաթոլիկ հիւպատոսներուն (ֆօնտուղներուն)՝ թէ պատրաստ են պապին գլխաւորութիւնը ճանչնալու։ Զեմք գիտեր որ այդ խոստմունքն ընողները իրենց խօսքին վրայ կեցե՞ր են կամ պիտի կենա՞ն թէ ոչ. բայց այս լաւ գիտեմք թէ լատին եպիսկոպոսն ու կրօնաւորները անշուշտ մեծ ուրախութեամբ եւ գործունէութեամբ այս բանիս յաջողելուն պիտի աշխատին։ Այսչափը միայն հարկ կհամարիմք ըսել՝ իբրեւ իպատասխանի մեր բաժանորդին հարցմանը՝ թէ այդ գործողութեան մէջ քանի մը Հայոց ըրած կամ ընելու գործը իրօք ոչ սակաւ նման է այն առակին որ կըսուի, «Ծովն ընկնողը օձի կփաթթուի . . . » Ապա թէ ոչ, ամէն մարդու ալ խելքը կհասնի որ բոլոր Մարաշի ու Զէյթունի Հայերուն մէջ կարելի չէ գտնել մէկ լուսաւորչական Հայ մը՝ որ իբր թէ աստուածաբանական ուսման խորերը թափանցելով՝ կամ թէ միսիոնարներուն խօսքերը պատգամի պէս ընդունելով, համոզուած լինի այս անտեղի նախադասութեան թէ «Արտաքոյ հռովմէական եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն». եւ թէ իւր հոգւոյն փրկութիւնը ապահովելու համար՝ պէտք է պապին ոտքը համբուրելու դիմէ այնպիսի ժամանակ՝ յորում նոյն իսկ պապական ժողովուրդները հազարներով բիւրերով կձգեն կփախչին ամէն օր պապին փարախէն։

Զեմք կրնար խօսքերնիս վերջացընել՝ առանց այս երկու դիտողութիւնս ընելու։ Նախ՝ թէ ինչպէս որ շատ ցաւալի բան է լուսաւորչական Հայու մը համար Courrier d'Orient *կաթոլիկ լրագրոյն տուած լուրը՝ թէպէտ եւ անկատար, թէպէտ եւ անորոշ՝*

նոյնպէս ալ զարմանալի՝ որ Մասիս լրագիրը (որ այնքան մօտ է եւ հմուտ Մարաշու եւ Զէյթունի գործողութիւններուն) այդ լուրը առանց ամենեւին մեկ խորհրդածութեան մը հրատարակեր է, որոյ վրայ կերեւի թէ Московскія Вѣдомости լրագիրն անգամ մեզի պէս զարմանք կցուցընէ իրաւամբ, եւ հարկ կհամարի գոնէ մէկ քանի տողով ճշմարիտ խորհրդածութիւն մը ընել այն լրոյն վրայ։

Երկրորդ՝ թէ գաղղիական լրագրոյն խօսքերէն յայտնի կտեսնուի որ լատին միսիոնարաց այս բանիս մէջ իգործ դրած նախանձայուզութիւնը, ջանքը, աշխատութիւնը այնքան մեծ է որ կրցեր են նաեւ այս անգամ կասկածելի ցուցընել հռոմէական հայոց ուղղափառութիւնը, ուստի հարկաւ հեռացընել նոյն իսկ Գերապատիւ Հասունեանցին եւ նորա կուսակիցներուն եւ կամ Լիբանանու կաթոլիկ կաթողիկոսին (?) գործակցութիւնը իպաշտպանութիւն Մարաշցւոց եւ Զէյթունցւոց, եւ իրենց յորդորանացը մտիկ ընող Հայերուն հասկրցընել թէ կատարեալ ուղղափառ եւ հաւատաց որդի հռոմէական եկեղեցւոյ լինելու համար՝ պէտք է բոլոր հայկական ծէսերն եւս մէկդի դնել, եւ Իզմիրու Զահկեցւոց պէս բոլորովին լատինանալ։

Վերջապէս հարկ է արդեօք այս ալ աւելցընել թէ ահա այս կերպով եղած է գրեթէ ամէն ժամանակ լուսաւորչական Հայերէն ոմանց կաթոլիկ դառնալը, ինչպէս որ յայտնապէս պիտի տեսնուի այն ընդարձակ գրուածքին մէջ զոր կպատրաստեմք ընդ անուամբ «ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄՏԱՆԵԼՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՒԹԵԱՆ ԻՀԱՅՍ, իսկզբանէ անտի մինչեւ ցաւուրս մեր»։

ԱՌԱԿԲ

ՎԱՐԴ ԵՒ ՏՂԱՅ.

Երկընցուց տըղայն թաթիկ
Որ փըրցընէ վարդ գեղեցիկ.
Թաթիկը ծակեց փրշիկ,
Եւ ճըւաց նա յոյժ սաստիկ։
Զըւարճութիւն մի սընոտի
Տես ո՞րքան մեզ սուղ կընըստի։

ԿՐԻԱՅ ԵՒ ՄՈՂԷՍ.

Խեղճ կրիայ, կանչեց մողէս։
— Ինծի խեղճ ինչո՞ւ կըսես։
— Հապա դուն ուր որ քալես՝
Տունդ ալ հետդ կըկըրես։
— Չէ, ես խեղճ չեմ, քո արեւ.
Օգտակար բեռն է թեթեւ։

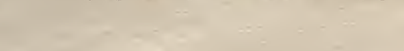

*

ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՄՈՒՆՔ

ՆԱՀԱՆՋ ՏԱՐԻ

Մեր ազգին մէջ շատ տեղ կարծիք կընեն ռամիկները թէ նահանջ տարին ձախորդ տարի է. ուստի կնային որ տարին նահանջ եղած ատենը հարսնիք չընեն, եւ կամ ուրիշ տնական հարկաւոր գործի ձեռք չզարնեն։ Ցայտնի բան է որ այս նախապաշարումն ալ նման է անոր՝ որով կկարծուի թէ բարի օր եւ չար օր կայ օրերուն մէջ, եւ կամ բարի սահաթ կայ օրուան սահաթներուն մէջ։ Եւ յիրաւի. եթէ չար օր եւ չար սահաթ դըտնուէր, զարմանք չէր որ չար տարի ալ գտնուէր. բայց որովհետեւ ամէն օր եւ ամէն սահաթ բարի է բարեգործին, եւ չար՝ չարագործին համար, հարկ է ըսել թէ տարիներուն մէջ ալ ամենեւին զանազանութիւն չկայ, եւ հասարակ տարւոյն պէս բարի եւ յաջող է նահանջ տարին։

— Հապա ինչու համար նահանջ ըսուեր է այս կամ այն տարին։

— Ստոր պատճառը տոմարագիտական հաշիւն ու կարգադրութիւնն է, որ ամենեւին կապ մը չունի մարդկային գործոց ձախորդութեան կամ յաջողութեան հետ։

Նահանջ բառը եs մնալ կնշանակէ, եւ նահանջ կըսուի այն տարին որ ուրիշ հասարակ տարիներէն մէկ օր մը աւելի ունենալով ետ կմնայ։ Այսպիսի նահանջը չորս տարին մէկ անգամ կպատահի ըստ հին տոմարի՝ այս հաշուով։ Հասարակ տարին թէպէտ սովորաբար 365 օր կհամարուի, բայց ճիշդ այնպէս չէ, հապա տարին 365 օր եւ գրեթէ 6 ժամ է. այս վեց ժամը մինչեւ երեք տարի հաշուի չդրուիր, բայց չորրորդին ամբողջ օր մը կձեւանայ՝ 24 ժամ, եւ կզարնուի փետրուար ամսոյն վրայ. ասով այն ամիսը, որ հասարակօրէն 28 օր է, չորս տարին մէկ անգամ կունենայ 29 օր, եւ այն տարին կըսուի նահանջ, այսինքն ետ մնացած տարի, ինչպէս է նաեւ այս 1864 տարին։

Ցուսամք թէ այս պարզ տեղեկութիւնը առնող անձը չվախնար այսուհետեւ նահանջ տարիէն՝ որ եւ իցէ գործի ձեռք զարնելու համար, այլ բաւական համարելով զերկիւղն Աստուծոյ՝ որ տէրն է ժամանակաց եւ պատճառ ամենայն յաջողութեան, կնայի որ իւր գործովը բարեյաջող ընէ օրերն ու տարիները, եւ ոչ թէ օրերէն ու տարիներէն սպասէ յաջողութեան։

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ԱՄՍՈՑ ԵՒ ՏԱՐԻՈՑ.

Սովորութիւն եղած է օրացոյցներուն մէջ դնել ոչ միայն ամէն ամսոյ գլուխը այն ամսոյն տանուտէրը, այլ եւ յայտնապէս ըսել թէ այս տարի Տանուտէր տարւոյն է Առիւծ կամ Կոյս կամ Կշիռ, եւ այլն, վերջապէս 12 կենդանակերպից մէկը։ — Ինչ է արդեօք այս տանուտէր ըսուածը, եւ ինչ ազդեցութիւն ունի։

Երկնքին երեսը զարդարող բիւրաւոր աստղերը դիտելով՝ մարդիկ հին ատենէ ի վեր սովորութիւն ըրեր են զանոնք խումբ խումբ բաժնել ու ամէն մէկ խմբին մէկ մէկ

անուն տալ. զոր օրինակ մէկուն անունը դը-բեր են Սայլ կամ Մեծ Սրջ, միւսինը Փոքր Սրջ, մէկ ուրիշինը Քնար, ուրիշինը Հայկ, մէկունը Առիւծ, մէկալինը Կարիճ, եւ այլն։ Այս խումբերը համաստեղութիւն կամ աստեղաստուն ըսուած են, եւ սոցա մէջ գլխաւոր կը-համարուին կենդանակարար ըսուած գօտին վրայ եղածներէն տասներկուքը, որ սոքա են. Խոյ, Երկաւոր, Խեցգետին, Առիւծ, Կոյս, Կշիռ, Կարիճ, Աղեղնաւոր, Այծեղ-ջիւր, Ջրհոս, Ձուկն։ — Ցայտնի բան է որ երկինքը այսպիսի կենդանիներ ամենե-ւին չկան։

Հին եւ նոր ատենի աստեղագէտները կամ ախտարք նայողները այնպէս կուզեն հաւա-տացընել միամիտներուն թէ այս տասներ-կու աստեղատուններէն ամէն մէկը ոչ միայն մէկմէկ ամսոյ, այլ եւ մէկմէկ տարուոյ տա-նուտերն է, այսինքն այն տարուոյն թէ նիւ-թական եւ թէ բարոյական պատահմանցը վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի. եւ այս սկզբ-բան կամ թէ նախապաշարման վրայ հաս-տատուած են Էֆիմերտեսին մէջի գուշակու-թիւնները, որոց մանրամասն տեղեկութիւ-նը ուրիշ անգամ կգնեմք։ Առ այժմ այս-քանը միայն ըսեմք թէ ախտարք նայողները ինչ կըսեն, — այսինքն ինչպէս կխաբուին կամ կխաբեն, երբոր տղու մը այս կամ այն տանուտերին տակը ծնանիլն նայելով ըստ ամ-սոց՝ կգուշակեն անոր տեսքը, բնաւորու-թիւնը եւ գլխէն անցնելու պատահմունք-ները։ — Գաղղիարէն շարադրուած հին ախ-տարքի մը խօսքերն ասոնք են.

ՋՐՀՈՍ, որ կտիրէ յունուարի 20-էն մին-չեւ փետրուարի 18. — Սորա տակն աշխարհք եկող տղան կլինի արիւնային, կրակոտ, սը-բամիտ, լեղուանի եւ բաղդաւոր, բայց հի-ւանդոտ ու տկար, եւ մէկ սրունքը մէկալէն հաստ։ — Ինչու համար։ — Ո՞վ գիտէ։

ՁՈՒԿՆ, կտիրէ փետրուարի 18-էն մինչեւ մարտի 20. — Սորա տակը աշխարհք եկող տղան կլինի քաջալանջ, սրագլուխ, երկայն-երես, կլորաչուի, մաղասային ու պաղ բնու-թեամբ. երիտասարդութեան ատենը աշ-խատաւոր, ծերութեան ժամանակին բարե-գործ ու կառավարիչ։ — Ի՞նչ պատճառաւ։ — Այնպէս։

ԽՈՅ, կտիրէ մարտի 20-էն մինչեւ ապրիլի 20. — Այս տանուտէրին տակը աշխարհք ե-կող տղան կլինի գռուզ ու սեւ մաղերով, ա-նուշաչուի, մանրականջ, երկայնավիզ, կը-բակոտ, շուտ բռնկող, խոհեմ, բան սովրե-ցընել ու աշխարհք քալել սիրող։ — Ինչէն յայտնի է։ — Այնպէս կըսեն։

ՑՈՒՎ, կտիրէ ապրիլի 20-էն մինչեւ մայի-սի 20. — Սորա տակը աշխարհք եկող տղան կլինի լայնաճակատ, երկայներես, սեւամաղ-ձոտ, կերուխում սիրող, քաղցրաբարոյ, հեզահոգի, ծերութեան ատենը խորհրդա-պահ, նախանձոտ եւ դանդաղ։ — Պատճառ։ — Պատճառ չկայ։

ԵՐԿԱՒՈՐ, կտիրէ մայիսի 20-էն մինչեւ յունիսի 22. — Տղան կլինի թիկնաւէտ, գե-ղեցիկ, դիւրահաւան, տաք, մարդասէր, մարդահաճոյ եւ բաղդաւոր, թուաբանու-թեան ու վաճառականութեան յարմար։ — Ինչէն յայտնի է։ — Այնպէս կկարծուի։

ԽԵՑԳԵՏԻՆ, կտիրէ յունիսի 22-էն մինչեւ յուլիսի 22. — Տղան կլինի հաստ ու կարճա-հասակ, թիկնաւէտ, մանրաչուի, պաղ, թուլամորթ, դեղ (թիրեաքի), հպարտ, ա-գահ, 30 տարին անցնելէն ետքը կշըտակուի։ — Ո՞վ ըսեր է։ — Ըսողն ըսեր է, կուզես նէ հաւատա։

ԱՌԻՒԾ, որ կտիրէ յուլիսի 22-էն մինչեւ օգոստոսի 22. — Տղան կլինի մեծանուն, բար-ձրահասակ, վաղուկ, բարկասիրտ, դունչը լայն, բնութիւնը տաք։ — Իրաւ է։ — Ո՛ գիտէ։

ԿՈՅՍ, կտիրէ օգոստոսի 22-էն մինչեւ սեպտեմբերի 22. — Տղան գեղեցիկ, խելացի, ճշմարտասէր, տխուր, պաղ, գթոտ, միամիտ, խօսքին վրայ կեցող։

ԿՇԻՌ, որ կտիրէ սեպտեմբերի 22-էն մինչեւ հոկտեմբերի 22. — Տղան շնորհալի, միջահասակ, ձայնեղ, ճարտասան, արդարասէր։

ԿԱՐԻՃ, որ կտիրէ հոկտեմբերի 22-էն մինչեւ նոյեմբերի 21. — Տղան կարճահասակ, թաւամազ, շուտ քալող, ոտքը խոշոր, բընութիւնը պաղ, կռուասէր, գողաբարոյ։

ԱՂԵՂՆԱՒՈՐ, որ կտիրէ նոյեմբերի 21-էն մինչեւ դեկտեմբերի 21. — Տղան ժիգոյն, ոտքերը հաստ, երեսը լայն, մօրուքը երկայն, բնութիւնը տաք։

ԱՑԾԵՂՋԻՒՐ, որ կտիրէ դեկտեմբ. 21-էն մինչեւ յունուարի 20. — Տղան վատուժ, մօրուքը թանձր, ծունկերն ու գլուխը ցաւոտ, քիչ մը այծու բնութիւն ունեցող։

Ասոնք եւ ասոր նման բաները երկարօրէն գրելէն ետքը այս լատիներէն վճիռը կդնէ ախտարքը թէ Sapiens dominabitur astris, այսինքն «Իմաստունն լիցի ընդ տէրութեամբ աստեղաց»։ Բայց մեք անշուշտ պէտք է ըսեմք աւելի իրաւամբ թէ «Ցիմարն հաւատայ ազդեցութեան աստեղաց»։

ԽՐԱՏԱԿԱՆ ԵՒ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻ

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ

* Քանի մը հոգի խօսակցութեան մէջ գտնուելով, մէջերնէն մէկը կրիային (գափ-ղրգուրպաղա) երկար ապրելուն վրայ կխօսի եղեր. կպատմէ թէ «ես կրիայ մը տեսայ որ ամիս ու կէս առաջ գլուխը կտրեր էին, եւ սակայն ակռաները դարձեալ կշարժէին»։ Երբոր լսողները չհաւատալ կցուցընէին ասոր, վրայ բերաւ թէ «ես աչքովս տեսեր եմ այս բանս. անոր համար կարծէի թէ կհաւատաք խօսքիս»։ Յետոյ դարձաւ վարժապետի մը որ այն տեղ էր՝ ըսաւ. «Դուք ինչ կըսէք. այս բանը կարելի է թէ չէ»։ Վարժապետը պատասխան տուաւ թէ «Ցիրաւի, շատ զարմանալի երեւոյթ է. արդեօք եթէ դուք տեսած չլինէիք, կհաւատայիք այդ բանին։ — Ոչ, չէի հաւատար։ — Ուրեմն, ըսաւ վարժապետը, թողութիւն կընէք թէ որ ես ալ ձեզի չհաւատամ»։

— Ո՞րչափ մարդիկ կան որ իրենց չգիտցած կամ չհաւատացած բանին վրայ խօսելով՝ կպահանջեն որ ուրիշները հաւատան։

---

* Զուարճախօս մարդուն մէկը ըսաւ տխմարին մէկուն. «Դուն ինծմէ շատ ուժեղ ես. եւ սակայն ո՞րչափ ալ ուժով զարնես իմ ձեռքիս, չես կրնար ցաւցընել»։ Այս ըսաւ ու ձեռքը սեղանին վրայ դրաւ։ Դիմացինը այժ ու սիրտ մէկ ըրած՝ զարկաւ սեղանին, ու իւր ձեռքը սաստիկ ցաւցուց, վասն զի միւսը շուտ մը քաշեց ձեռքը։ Տխմարը մէկէն վազեց փողոց ելաւ, եւ կուզէր որ առաջին հանդիպողին գլխուն բերէ այն փորձանքն որ իրեն պատահեցաւ. բայց որովհետեւ առջեւը սեղան չկար, ձեռքը իւր գլխուն վրայ դրաւ. դիմացինն ալ այնպիսի

հարուած մը իջեցուց գլխուն որ գետինն ընկաւ փռուեցաւ։

— Ոյժ ու կարողութիւն ունեցողը՝ երբոր խելքէ ու ճարտարութենէ զուրկ է, այսպիսի հարուածներ կուտէ բաղդէն. ինչ զարմանք։

---

* Զօրապետին մէկը, որ աւելի վարպետ է եղեր կաքաւելու՝ քան թէ զօրաց հրաման տալու, զինուորին մէկուն գողութիւնը բռնելով՝ վճիռ կուտայ որ կախուի։ Հարիւրապետը կաղաչէ զօրապետին որ ներէ այն զինուորին, վասն զի՝ կըսէր՝ մեր զօրաց մէջ առաջին քաջերէն մէկն է։ Բայց զօրապետը ամենեւին մտիկ չըրաւ։ «Ի՞նչպէս յիմար եմ ես, ըսաւ հարիւրապետը. այն զինուորին քաջութիւնը գովելու տեղը՝ պէտք էր որ ես նորա վարպետ կաքաւիչ ըլլալը գովէի, այն ատեն անշուշտ զօրապետը կներէր յանցանքը»։

— Մարդուս ճշմարիտ յարգը ճանչնալը ամէն մարդու չէ տրուած։

---

* Մէկ քանի Աթենացիք խօսք դրեր էին ատենով մէջերնին որ իրենց հայրենիքը բռնաւորաց ձեռքէն ազատեն. նոցա մէջ կին մ՚ ալ կայ եղեր Լէոնեսսա (մատակ առիւծ) անունով։ Բռնաւորը կիմանայ իրեն դէմ եղած դաւաճանութիւնը, եւ կհրամայէ որ Լէոնեսսան տանջանքի դնեն, որպէս զի անկից իմանայ միւս դաւակիցներուն անունները. բայց կնիկմարդը սոսկալի տանջանքներու կդիմանայ. եւ երբ կտեսնէ որ համբերութիւնը հատնելու վրայ է, ինքը իւր լեզուն կխածնէ։ Բռնաւորաց հալածուելէն ետքը Աթենացիք այն կնոջը համար արձան կանգներ են՝ անլեզու մատակ առիւծ մը, պատուանդանին վրայ այսպէս գրած. «Առաքինութիւն յաղթեաց բնութեան»։

— Առաքինութեամբ բնութեան յաղթող կանայք ո՛րքան շատ են քրիստոնեայ նահատակաց մէջ. եւ մինչ շատ ըլլալով զարմանալի չե՛ն։

---

* Տանտիկնին մէկը տուն հոգալու արհեստին քիչ տեղեկութիւն ունի եղեր. սագ մը կառնու իւր ձագերովը որ մեծցընէ։ Երկրորդ օրը տեսնէ որ բոլոր ձագերն ալ մեռեր են. զարմացած ու սարսափած՝ կվազէ իրեն դրացւոյն ու կպատմէ գլխուն եկած փորձանքը։ Կհարցընէ դրացին թէ ջուր տուե՞ր էիր ձագերուն։ — Ոչ, կըսէ տանտիկինը. մինչ մայրերնին կաթ չէ՞ր տար իրենց»։

---

* Մարդուն մէկը երկու արծաթ կուտայ իւր գեղացի ծառային ու կըսէ. «Ա՛ռ սա երկու արծաթը. այս տուր խանութպանին, ասով ալ ծխախոտ ու օղի կառնուս»։ Ծառան կերթայ, ու կէս ժամէն կդառնայ կուգայ։ Կհարցընէ տէրը թէ «Ըրի՞ր ըսածս։ — Ոչ աղա, կըսէ ծառան։ — Ինչո՞ւ ծօ։ — Թողութիւն կընես աղա. արծաթները ծոցս դրի. հիմա չեմ գիտեր թէ ո՛րը խանութպանին տալու է, ո՛րը ծխախոտի ու օղիի»։

---

* Ռուսաց Սուվորով սպարապետը՝ Թուրին քաղաքին առնուելէն ետքը մեծամեծ գովասանքներ տուաւ Աւստրիացւոց Քայմ զօրավարին։ Սուվորովի գնդապետներէն մէկը միտքը ձգեց թէ Քայմը խիստ ցածազգի մարդ է, եւ հասարակ զինուորութենէ առաջ եկած ու մինչեւ զօրավարութեան հասած է։ — Գիտեմ, ըսաւ Սուվորով. գիտեմ որ նորա ազգաբանական ճիւղագրութեան ծառը մեծ չէ. բայց այսպիսի քաջութենէն ետքը ես ուրախութեամբ ինծի ազգական կանուանէի զինքը»։

— Շատ բաղձալի բան է որ Սուվորովի պէս մտածող մարդիկ այնքան սակաւագիւտ չլինին աշխարհիս երեսը։

---

* Սվիֆթ անուանի անգլիացի մատենագիրը սովորութիւն ունէր որ նոր ծառայ մը բռնած ատենը երկու բան կապսպրէր անոր. մէկը այս՝ որ ներս մտած ժամանակը դուռը բաց չձգէ. մէկն ալ այս՝ որ դուրս ելած ժամանակն ալ դուռը փակէ։ Անգամ մը ծառան հրաման կխնդրէ՝ իւր եղբօրը հարսնիքին երթալու. Սվիֆթ ոչ միայն հրաման կուտայ, այլ եւ կապսպրէ որ իւր ձիովը երթայ, որովհետեւ հարսնիքին տեղը Տուպլին քաղաքէն տասը մղոն հեռու է եղեր։ Այնչափ կուրախանայ ծառան որ սենեկէն ելած ժամանակը դուռը փակելը կմոռնայ։ Բաւական ժամանակ անցնելէն ետքը Սվիֆթ կիմանայ եղածը. կհրամայէ ուրիշ մէկ ծառայի որ ձին հեծնու, վազէ մէկալին ետեւէն ու ետ դարձնէ զինքը։ Խեղճ ծառան տրտմութեամբ կդառնայ կուգայ, աչքով դողով տիրոջը առջեւը կելնէ ու «Ի՞նչ կհրամայես, տէր իմ, կըսէ։ — Ոչինչ, կըսէ Սվիֆթ. միայն սա դուռը փակելը մոռցեր էիր, փակէ ու գնա բանդ»։

— Անտարակոյս այն ծառան մէկ մ՝ալ չէ գտնուած այնպիսի պակասութեան մէջ։

---

* Ծաղիկ հիւանդութեան պատուաստին օգուտներուն չհաւատացող մարդուն մէկը կըսէ օր մը իւր դրացւոյն. «Ծաղկի պատուաստը բոլորովին անօգուտ բան է։ Ահա իմ բարեկամներէս մէկը զաւակ մը ունէր, եւ ինչ սիրուն զաւակ. պատուաստ (աշ) ըրին, խեղճը իրեք օրէն դերեզման մտաւ։ — Ի՞նչ կըսես, պատուաստէն իրեք օր ետքը մեռաւ տղան։ — Հապա. խնծորի ծառին վրայ ելած է եղեր, յանկարծ վար ընկեր մեռեր է։

— Բանի մը բուն պատճառը չփընտռող ու չհասկըցող մարդկանց գեղեցիկ օրինակ։

---

* Հրէին մէկը շոգենաւով ճամբայ կընէ եղեր, բայց ճամբորդները չեն ուզած զինքը ներսի սենեակն ընդունիլ։ Երբոր խեղճը շատ կաղաչէ որ այն ցրտին ու անձրեւին դուրսը չթողուն զինքը, կըսեն անոր թէ «Հանելուկ մը ըսէ մեզի որ ոչ ոք չկարենայ լուծել. այն ատեն զքեզ ներս կառնումք, իսկ եթէ հանելուկդ լուծուի, զքեզ ծովը կձգեմք»։ Հրեայն հաւանեցաւ ու այս հանելուկն ըսաւ.

«Մէկ ձուկ մ՝ունիմ յերկու տապակ,
Երկու լինի ձուկն այն միակ,
Սակայն դարձեալ չէ նա կըրկնակ,
Այլ մի եւ նոյն է իմ ձըկնակ»։

Ամէն լսողներն ալ շատ կաշխատին կմըտածեն, անկարելի կլինի լուծելը. վերջապէս ներս կառնուն զինքը։ Յետոյ կհարցընեն թէ հանելուկն ինչ է։ Պատասխան կուտայ թէ «Ես ալ չեմ գիտեր. ոչ ապաքէն ձեր խօսքն այն էր որ ոչ ոք չկարենայ լուծել հանելուկս»։

— Տգիտութիւնն ալ իւր օգուտն ունի եղեր։

ԱԾԻՄ

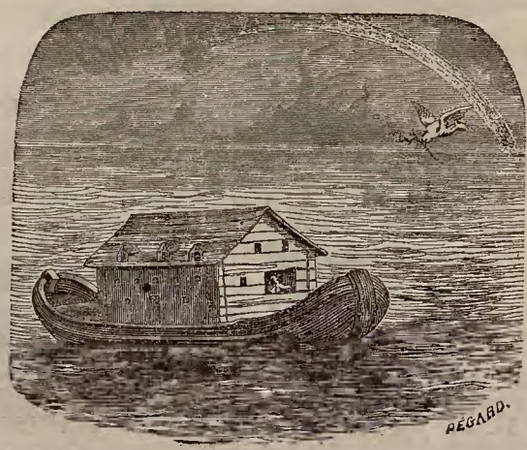

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԼԱԶԱՐԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒԱՅ

Ազգային ուսումնարանաց մէջ իրաւամբ առաջին տեղին ունի ըստ բազում գլխոց Մոսքուայի Ճեմարանը՝ անմահ յիշատակ Լազարեան տոհմին, եւ աղբիւր կանոնաւոր կրթութեան եւ ուսման բազմաց ի Հայոց Ռուսաստանի. ուստի եւ անհրաժեշտ պարտք է մերազնեայց՝ դիտել եւ իմանալ միշտ նորա յառաջադիմութեան ընթացքը, միանգամայն եւ բանիւ եւ գործով գործակից լինել՝ եթէ հարկն պահանջէ՝ պայծառութեան նորին:

Այսու համոզմամբ մտաց մեծ ուշադրութեան արժանի կհամարիմք այն տեղեկութիւնն եւս՝ զոր կուտայ ամէն տարի Ճեմարանին մեծարգոյ Վերատեսուչ Պարոն Նեվերովը առանձին տպագրեալ տետրակներով. եւ այս տարուանին մէջ յայտնապէս կերեւի ոչ միայն Ճեմարանին այժմու գովելի վիճակը, այլ եւ անոր մեծանուն Վերատեսչին իւր պաշտօնին ինչ աստիճանի քաջայարմար լինելը. վասն որոյ եւ սիրով կթարգմանեմք եւ կտպագրեմք զայն այս տեղ զրոց լեզուաւ:

15 ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 1864

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՂԱԳՍ ՁԵՄԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒԱՅ

Ի 1862—63 ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԱՄԻ

Մեծարոյ Տեառ՝,

Լազարեանս ձեմարան յանցելումն ուսումնական ամի անդորը խաղաղութեամբ ի գործ էարկ զհիմնական կարգադրութիւնսն զայնոսիկ՝ որք կարեւոր դատեալք էին ի պահպանութիւն ներքին կենդանութեան սորին։ Ոչ մի ինչ առնելով փոփոխութիւն իկազմութեան իւրում՝ եւ ոչ իթիւս պաշտօնէից տեսչութեան իւրոյ՝ առաւել եւս յաջողութեամբ մարթացաւ միտ դնել առանին բարեկարգութեան իւրում. եւ այս բարեկարգութիւն ըստ բաւականին հաստատմատ ամրացեալ թուի առ իբերելոյ զակընկալեալսն արգասիս բարեաց։

Խորհրդարան ձեմարանին՝ որ յառաջն պաշտօնական իմն արարողութեամբ եւեթ հաղորդ լինէր ուսումնական եւ բարոյական տեսչութեան սորին՝ ուր ուրեմն դարձաւ յարդիւնական գործադրութիւն. քանզի ոչ միայն ամիս յամսոյ գումարէր իժողով ըստ կարգի՝ այլ եւ մեծապէս փութաջան երեւէր իկատարումն ամենայնի որ ինչ անկ է յառաջադէմ զարգացման ուսումնարանիս։ Իտասնեակ գումարմունս նորին՝ բաց իսովորական գործոց որք առօրեայքն կոչին՝ ի քնին առան առաջիկայ ինդիրքդ.

Իհերուն հետէ յօրինեալ էր Խորհրդարանն զնախագիծ կարգադրութեան հոգեւորական Բաժնին. այլ քանզի իգործադրութեան նորին ընդ առաջ ելեալ էին ոչ սակաւ դժուարութիւնք՝ չհաստատեցաւ այն իհոգաբարձուէն. որ եւ ասաց թէ ցանկալի է նմա զի վերատեսուչ ձեմարանիս իմիասին ընդ կրօնուսոյց վարժապետի Հայկական դաւանութեան՝ ընդ Մսերի Գ. Մսերեանց՝ առանց այլափոխելոյ հաստատուն կարգաց ուսումնարանին՝ խնդրեալ գոցէ զՀնարս դասախօսելոյ աշակերտաց Հոգեւորական Բաժնին կանոնաւոր եւ հաստատուն եղանակաւ զայնոսիկ յուսանելեաց՝ որք կարեւորք են անշուշտ իպատրաստել զնոսա առ հանդերձեալ կոչումն նոցին՝ այսինքն է իսպասաւորութիւն Եկեղեցւոյ։ Յաղագս որոյ Մագիստրոսն Մսերեանց խորհրդակցութեամբ Վերատեսչին յօրենեաց զայսմանէ առանձինքն ինչ գրուած՝ որ իչորս մարտի տարւոյս քննեալ իԽորհրդարանին եւ ուրեք ուրեք լրացուցեալ հաստատեցաւ՝ եւ սահմանեցաւ այսպէս.

Դասախօսութիւն ուսանելեացն կարեւորաց վասն աշակերտաց որք պատրաստին յեկեղեցական կոչումն՝ սկսցի իհինգերորդ դասարանէ Վարժարանին եւ աւարտեսցի ի Լիկէոնի դասարանսն։

Այսր աղագաւ զեկեղեցական աշակերտս Ե եւ Զ դասարանաց իմի վայր գումարել յունկնդրութիւն դասուց առանձին ուսանելեաց՝ սահմանելով առ այն երկուս դասս յեօթնեկի՝ բաց ի հասարակաց դասուց զորս պարտին առնուլ ընդ աշակերտս դասարանացն այնոցիկ։

Եկեղեցական աշակերտք Ե եւ Զ դասուց ուսանին զկրօնագիտութիւն ըստ առաջիկայ օրինակիդ. ի Ե դասարանին զեկեղեցական պատմութիւն ընդհանուր եւ ի Զ զպատմութիւն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ զայլոց ամոլակցաց նորին. իսկ երկոքին լրացուցիչ դասախօսութիւնքն զորոց իվեր այսր ասա-

ցաւ, եւ որք յառանձին ժամս լինին, սահմանեալք են իպարզախօս բացատրութիւն Գրոց սրբոց, իմեկնութիւն պատարագի եւ եկեղեցական արարողութեանց, սովորութեանց եւ այլն։

Եկեղեցական աշակերտքն որք ունկնդիր լինին լրացուցիչ դասախօսութեանցս այսոցիկ, պարտին իգրի հարկանել զոր ինչ լուանն, եւ իմիւսում դասուն առաջի առնել վարժապետի, զի ուղղեսցէ եւ մեկնաբանեսցէ զայն ինչ՝ զոր իբաց թողեալ եւ կամ ոչ քաջ իմացեալ իցեն։

Ցաւարտ վարժարանական ընթացից ուսման՝ եկեղեցական աշակերտքն անցանեն ի դասարանս Լիկէոնի, եւ անդ ըստ առաջնումն լսեն զբացատրութիւն Աստուածաշունչ Գրոց, զմեկնութիւն պատարագի եւ զընդհանուր Եկեղեցական պատմութիւն՝ հանդերձ դասուք տեսական Աստուածաբանութեան, ըստ կանոնաց դաւանութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ։

Ընդ ամենայն ժամանակն յորում Եկեղեցական աշակերտքն դտանիցին Իհինգերորդին եւ Իվեցերորդի եւ Իդասարանս Լիկէոնի, պարտականք են յաւուրս կիւրակէից եւ մեծահանդէս տօնից սպասաւորել յեկեղեցւոջ՝ իդասի կալով, եւ ընթեռնուլ կարգաւ զընթերցուածս մարգարէից եւ զթուղթս առաքելոց, զորս եւ կրօնուսոյցն յառաջագոյն մեկնաբանէ նոցա։

Կրօնուսոյցն կարէ հրահանգել զեկեղեցական աշակերտս եւ իշարագրութիւն եւ ի թարգմանութիւն քարոզից։

Եկեղեցական աշակերտքն պարտին ուսանել, ոչ ինչ ընդհատ յայլոց աշակերտաց՝ զամենայն ուսանելիս նշանակեալս ի 46 յօդուածի Սահմանաց ձեմարանիս, այսինքն զՀանրական ընթացս ուսման վարժարանաց, իբաց թողլով զօրէնսգիտութիւն եւ զվաղեմի լեզուս։

Եւ քանզի զարդիս երեքտասան եւեթ աշակերտք եկեղեցականք գտանին յուսումնարանիս. (իլրումն պակասութեան թուոյ նոցին փոխանակեն զպարապոյ տեղիսն հայկազն մանկունք որք ոչ են կարգեալ իկոչումն եկեղեցական), յորոց Իհինգերորդ դասարանին է 1, իսկ այլքն են իստորնագոյն դասարանս, սմին իրի անմարթ է ըզկարգադրութիւնսն իվեր այսր յիշատակեալսս իսկոյն դնել իգործ. բայց զի մի յապաղեսցէ այլ եւս բարեկարգութիւն Հոգեւորական Բաժնին՝ սահմանեցաւ զի առ իչգոյէ եկեղեցական աշակերտաց ի Զ դասարանին, յայսմ ուսումնական տարւոջ աշակերտք Դ եւ Ե դասարանին միասցին իդասախօսութիւն եկեղեցական ուսանելեաց իմի դասարան, կարգելով առ այն մի դաս եւեթ յեօթնեկի. իսկ յառաջիկայ ուսումնական ամի կարգադրութիւնս այս առցէ զլիուլի կատարումն։

Սակս այսր լրացուցիչ դասու սահմանել ժամանակ յերկուշաբաթի աւուրս զկնի ճաշուն իվեց ժամէ մինչեւ ց7¼։

Միանգամայն եւ զայս ինչ յայտնեաց Խորհրդարանն կրօնուսոյց Մագիստրոսին Մըսերեանց, եթէ ցանկալի է զի դասախօսութիւն աստուածաբանական ուսանելեաց առ եկեղեցական աշակերտս, որպէս եւ շարադրութիւնքն նոցին, լինիցին իհասարակ ռամկական բարբառ Հայոց, եւ ոչ իհայկականն (եկեղեցական) լեզու. իսկ եթէ կրօնուսոյցն կարեւոր ճանաչիցէ հրահանգել զաշակերտս իհայկաբանութեան, առ այս պարտի ընտրել առանձինն ժամանակ՝ որիշ ի դասախօսութենէ աստուածաբանական ուսանելեաց։

Ըստ այսմ կարգադրութեան Խորհրդարանին, յառաջնոց աւուրց անտի մարտի սկիզբն եղեւ պատրաստութեան եկեղեցական աշակերտաց առ հանդերձեալ կոչումն նոցա. եւ առ իտալոյ նոցա զոյգ ընդ աշակեր-

տաց ռուս դաւանութեան իպարապոյ ժամանակս զՀոգեպարարն կերակուր՝ տալ բերել զեկեղեցական օրագիր մի իլեզու Ռուսաց, (ընդունիմք զՈղղափառական Տեսութիւն Православное Обозрѣніе), եւ գնել զամբողջ հաւաքումն գրուածոց Հարցն Սրբոց ըստ ռուս թարգմանութեան։

Երկրորդ երեւելի կարգադրութիւն Խորհրդարանի ձեմարանիս եղեւ բարձումն այնր ոճոյ քննութեան սահմանելոյ իփոխագրութիւն աշակերտաց՝ որ կայրն մինչեւ ցայժըմ։ Իպատճառս վաղնջուցն եղանակի տարեկան քննութեանց ամսօրեայ ժամանակ եւ աւելի պակասէր յամին յուսումնական ժամանակէն. եւ ոչ այնչափ իստուգել ըգդիտութիւն աշակերտացն լինէր այն պիտանի, որչափ իհաւաստել զյեղանակ դասախօսելոյ վարժապետաց, որք եւ այսր աղագաւ ջանային իհարկէ զաշակերտս իւրեանց լաւագոյնս երեւեցուցանել. իսկ եւ ուսանողքն ակն ունելով թէ գտցեն զայն յաջողութիւն՝ որ բաղում անգամ յառաջ գայ բոլորովին յօտարոտի հանդամանաց, յընթացս տարւոյն ոչ մտադիւրութեամբ պարապէին յուսումն, այլ միով միայն կամ երկու ամսօք յառաջ քան զքննութիւնն գային զնովաւ. որոյ վասն եթէ հմտանային եւս ինչ ինչ իրաց, հարեւանցի իմն էր այն եւ դիւրամոռաց ուսումն, որպէս եւ է իսկ ամենայն ինչ զոր ուսանիցի ոք յիշողութեամբ եւեթ՝ առանց իւր արկանելոյ զայլս իմտաւորական կարողութեանց։ Իսկ հսկողութիւնն իվերայ դասախօսութեանց յայնժամ եւեթ հասանէ իւրումն նպատակի, յորժամ իգործ դնիցի՝ հանապազ զակն իվերայ ունելով ընթացից դասախօսութեանցն, եւ ոչ թէ քննութեամբ միայն։ Այլ առ իստուգելոյ զհմտութիւն ուսանողացն՝ վարժապետ որ խղճի մտօք կատարիցէ զպարտս իւր՝ ճանաչէ զաշակերտսն եւ առանց իսկ քննութեանց. ճանաչէ զնոսա նոյնպէս եւ Վերատեսուչն եւ Տեսուչ՝ եթէ միտ դնիցեն դասախօսութեան։ — Սմին իրի Խորհրդարանն հաւանեալ գոլով եթէ առ իյորդորելոյ զաշակերտս իկանոնաւոր եւ յանդուլ աշխատութիւն՝ հարկ է տալ նոցա իմիտ առնուլ զի ոչ թէ պատրաստութիւնն իքննութիւն, այլ հանապազորդ պարապումն յընթացս տարւոյն արդոյ է յաչս վարժապետաց եւ դաստիարակաց նոցա, եւ թէ ըստ այնմ եւեթ բարձրանան դասարանէ իդասարան, սահմանեաց զի աշակերտք որ միջին թուով ընկալեալ իցեն յոր եւ իցէ ուսանելիս զնշանակս 5, փոխագրին ըստ այնմ ուսման առանց քննութեան. իսկ որք առեալ իցեն զնշանակս 4, կարեն նոյնպէս փոխագրիլ առանց քննութեան՝ եթէ հաւանեսցի ընդ այն վարժապետն այնր ուսման. յետ այնորիկ որք ունիցին զնշանակս 1 ի միում ուսման, կամ թէ իմեծի մասին ուսանելեաց ոչ աւելի քան զ2, ընաւ իսկ ոչ մատուցանին իքննութիւն, այլ թողեալ լինին ինմին դասարանի։

Եւ քանզի իվերայ դասախօսութեանց կրօնագիտութեան՝ բաց իտեղական պաշտօնատեարց հսկէ եւ եկեղեցականն իշխանութիւն, որ աւաւելապէս իքննութեանց անտի կարող է դատաստան առնել՝ թէ յորում աստիճանի դտանիցի կրօնական ուսումն իձեմարանիս, վասն այսորիկ սահմանեցաւ զի կրօնագիտութիւնն արտաքոյ մընասցէ այսմ կարգադրութեան. այսինքն է զի ամենայն ուսանողք, եթէ յառաջադէմքն եւ եթէ յետամնացք, պարտին որպէս յառաջ՝ անկանել ընդ քննութեամբ կրօնագիտութեան։ Այսու փոփոխութեամբ՝ ժամանակն որ ծախէր իքննութիւն՝ յայսմ ամի համառօտեցաւ երկոքումբք եւ աւելի եօթնեկօք, իհաշիւ արկանելով եւ զնախընթաց պարապոյ աւուրս որ ծախին իպատրաստութիւն. այսինքն շահեցաւ զաւուրս իբր 16 վասն դասառութեան. բաց յայնմանէ յայտնի եղեւ զի մարթ է աւելի ինչ ժամանակ սահմանել իքննութիւն միոյ միոյ աշակեր-

տի, ուստի եւ քննութիւնքն առաւել եւս մտադրութեամբ արարան։ Միանգամայն առաւելաւ խստութիւն քննութեանց իվերայ շարադրածոց, եւ պահանջեցան գրաւոր պատասխանիք անպատճառ իվերայ ռուս եւ հայկական լեզուաց, ապա եւ իվերայ միոյ իրիք յուսանելեաց, իկամս աշակերտին թողլով զընտրութիւն նորին։ Հանդերձ այսու սահմանեաց Խորհրդարանն՝ զի ամենայն կարդադրութիւնք իւր որ յաղագս քննութեանց եւ քաղուածոց՝ հաւաքեսցին, եւ ըստ օրինի շարակարգեսցին. զոր եւ կատարեաց կրտսեր ուսուցիչն Ռուսաց լեզուի Վ. Ա. Պելեմյեվ։ Յորժամ այս աշխատութիւն քննեսցի Խորհրդարանին եւ լրացուսցի եւ ուղղագրեսցի, պարտի հրատարակիլ տպագրութեամբ յառանձինն տետրակս իպէտս ուսուցչաց եւ ուսանողաց։

Առանձինն մտադրութիւն եղեւ իվերայ դասախօսութեան լեզուին Ռուսաց իձեմարանիս. քանզի աշակերտքն մեծաւ մասամբ մտանեն իձեմարանս ոչ միայն թերակատար տեղեկութեամբք, այլ եւ ոմանք ընաւ իսկ ոչ գիտելով եւ ոչ զմի բառ Ռուսաց։ Աշակերտք Գ դասարանի ինքնին իսկ խնդրեցին իձեռն Տեսչին՝ յաւելուլ նոցա դաս մի ըստ այսմ լեզուի, որպէս եւ եղեւն։

Առ իվարժելոյ զմանկունս նախակրթարանին իխօսել դիւրիմաց եղանակաւ իռուս լեզու, զոր թէ չառնիցեն՝ անկարանան իմանալ եւ զայլ դասախօսութիւնս, Տեսուչն արար զայս դիտողութիւն, թէ հարկ է անպատճառ ուսուցչին Ռուսաց լեզուի ինախակրթարանի անդ՝ տեղեկանալ լաւագունիցն եւ նորագունից յոճս նախնական դասատիարակութեան. վասն որոյ եւ Խորհրդարանն աղաչեաց զվերատեսուչ ձեմարանիս բանագնաց լինել ընդ վերատեսչին դպրոցաց Մոսքուայի, եւ ընդունել ինմանէ ըզհրաման՝ զի ուսուցիչն նախակրթարանի ձեմարանիս երթեալ տեսցէ զընտրելագոյն դպրոցս Մոսքուայի, եւ հմտասցի զանազան եղանակաց նախնական կրթութեան, — որպէս եւ արարաւն իսկ։

Եւ ոչ միայն Ռուսացն լեզուի դասախօսութիւն ընդարձակեցաւ, այլ եւ դաս մի յաւելաւ Աշխարհագրութեան Ռուսաց ի Ե դասարանին. իսկ առ բան վարժապետաց արեւելեան լեզուաց՝ թէ յառաջադիմութիւն սակաւ ունին աշակերտքն յարեւելեան գեղագրութեան, Պ. Տեսուչն արար պատասխանի, զի թէպէտեւ յուսման անդ արեւելեան լեզուաց կարեւոր է յոյժ եւ դեղագրութիւն նոցին, սակայն չէ մարթ յաւելուլ զմիւ դասառութեանց դեղագրութեան իդասարանս վարժարանական ուսմանց. ապա թէ ոչ, վնաս է եւ կորուստ այլոց կարեւորագոյն եւս ուսանելեաց. այլ հարկ է փոխաբերել զդասառութիւնն զայն յառանձին դասարանս՝ ուր եւ յառաջն գտանէր։ Հաւանեալ Խորհրդարանին ընդ կարծիս Տեսչին՝ սահմանեաց յառանձին դասարանն երկուս դաս արեւելեայ դեղագրութեան։ — Իպատճառս դասարանացն այնոցիկ վերատին իմէջ բերաւ խնդիրն եթէ արդեօք անհրաժեշտ հարկաւ կարեւոր իցէ ուսանողացն զարեւելեան լեզուս ուսումն լատին բարբառոյ։ Անդրսային ի1859 ամէ հետէ Տեսուչն այնր ժամանակի, որ զարդիս վարժապետն է հայկաբանութեան, Մ. Յ. Էմին, առաջի արար Խորհրդարանին զխնդիրս զայս, եւ ըստ նորա բանիցն առաջարկեաց Խորհրդարանս Հոգաբարձուի ձեմարանիս զի եւ լատին լեզուին ուսումն համարեսցի իթիւս հրահանգաց զորս պարտին ուսանել պատանիքն հետամուտք արեւելեան լեզուաց. քանզի եւ դըլխաւոր գործիք հրահանգացն այնոցիկ, եւ մանաւանդ բառարանքն, իլատին լեզու շարագրեալք են, եւ կամ էր սկիզբն առնել այնմ ուսման յԳ դասարանէն։ Բայց յայնժամ Հոգաբարձուն ոչ իդէպ համարեցաւ հաւանել ընդ այն առաջարկութիւն, քանզի առաջի կայր եւ հանրական վերաղննութիւն

ուսումնական մասին ձեմարանիս։ Եւ զի այժըմ եւս ոչ է մարթ ձեռն արկանել ինոյն այսու աղագաւ՝ զի դասախօսութիւն վարժարանական ուսմանց ձեմարանիս պարտի համաձայնել առ հասարակ ընդ դասախօսութեան այլոցն վարժարանաց, եւ ոստիկանարանն ազգայնոյ լուսաւորութեան չեւ եւս տուեալ է զվերջին վճիռ իւր առ խնդիրն կերպարանափոխ առնելոյ զմիջին եւ զստորին ուսումնարանս, սմին իրի եւ խնդիրն զլատին լեզուէ վասն աշակերտաց լիկէոնական դասուց ձեմարանիս՝ մնայ յանորիշ պայմանի. բայց Խորհրդարանն կարեւոր դատեցաւ զի դէթ գաղղիարէնն բարբառ, որ մինչեւ ցայժմ դասախօսեալ լինէր առանձնաբար յառանձինն դասարանս, ծանիցի իբրեւ կարեւոր յուսումն աշակերտաց. քանզի անմարթ է յաջողակի պարապել յուսումն արեւելեան լեզուաց առանց օժանդակութեան՝ թէ ոչ լատինականին, դէթ միոյ յարդի լեզուացն Եւրոպացւոց։

Նովին իսկ պատճառաւ, այսինքն է սպասելով հանդերձեալ փոփոխութեան ուսումնական մասանց վարժարանական դասատանց ձեմարանիս, — Խորհրդարանն կասեցաւ ի կատարելոյ զառաջարկ վերատեսչին, որ խորհէր թէ պարտ է հայցել եւ վասն ձեմարանիս զնոյն դիւրութիւն իպէտս ուսանողաց լատին լեզուի, որ ըստ այժմու կանոնի վարժարանաց ընծայի այնոցիկ իպատանեաց որք պատրաստին մտանել ի Համալսարան, այսինքն զաղատութիւն իդասուց Օրէնսդիտութեան, որպէս զի դիւրագոյնս մարթասցին աշխատել յուսումն կարեւորագունին ինքեանց լատին բարբառոյ։

Այսոքիկ են աւասիկ գլխաւորագոյնքն ի խնդիրս որոց միտ եդ Խորհրդարան ձեմարանիս յանցելումն ուսումնական ամի։ Բայց յայսցանէ յակն էարկ եւ գովեաց զդասատեսորն Գերմանական լեզուի՝ զշարագրեալն ի Պարոն Ֆիտլէրէ, որ ուսուցիչ է գերմաներենին ի ձեմարանիս, եւս եւ զդասատեսորն լեզուին Թաթարաց՝ ըստ Սարպատակոն բարբառոյ, որ եւ այն եւս շարագրած է ուսուցչի ձեմարանին՝ Մագիստրոսին Ղ. Է. Լազարեվի։ Ցաւէ մեզ զի վերջինս այս անտիպ մնաց առ ի չգոյէ ծախուց տպագրութեան։

Միտ դնելով բարոյական կրթութեան աշակերտաց, Խորհրդարանն ի քնին էառ զայնոսիկ իյանցուածոց նոցա՝ որոց վասն հարկաւոր էին առանձինն խրատք կամ պատիժք, եւ կարեւոր դատեցաւ զօրացուցանել զհսկողութիւնն իվերայ աշակերտաց իպարապայ ժամանակին, սահմանելով զի փոխանակ միոյ վերակացուի երկուք լիցին անպատճառ յօրապահութեան։

Իպատճառս հրաժարելոյ ուսուցչին Վրաց բարբառոյ Նաքաշիձէ իշխանաղնին, Խորհրդարանն խնդիր արար առ Սուագ քահանայն Գուրգէնիձէ, որ երբեմն ուսուցիչ իսկ էր այնր լեզուի, զի յանձն առնուցու դարձեալ զնոյն պաշտօն. այլ ըստ ոչ բաղդի մերում Գուրգէնիձէն սակս իւրոյ անձնական տկարութեանն կամելով ելանել իսպառ ի Մոսքուայէ եւ ի Հայրենիսն դառնալ, — շնորհս կալաւ Խորհրդարանին սակս մատադրութեանն եղելոյ առնա, եւ հրաժարեաց յառաջարկէ անտի. որով եւ բարբառն այն առ ժամս կայ մնայ առանց ուսուցչի. բայց արդէն լեալ է կարգադրութիւնն կարեւոր՝ զի իսկզբան առաջիկայ ուսումնական տարւոյս եկեսցէ ուսուցիչն այն։

Բաց ի Նաքաշիձեայ զրկեցաւ ձեմարանս եւ իմիոյ ուսուցչէ, որ զամս երիս վաստակեալ էր յօգուտ սորին, նա ինքն է երիցագոյն ուսուցիչ լեզուին Ռուսաց Ի. Թ. Կլեպով, որ իպատճառս մատենագրական զբաղանացն՝ հանդերձ դասատուութեամբ յայլ եւ այլ ուսումնարանս՝ հարկեցաւ հրաժարել ի ձեմարանէս։ Իսկ ի տեղի նորա հրաւիրեցաւ դասապետն (кандидатъ) Համալսարանի քաղա-

քիս Ի. Մ. Ժիվակո, որ եւ սկիզբն արար աշխատութեանց իւրոց իճեմարանիս խյունուարէ այսր տարւոյ։

Մատուցեալ յուսումնական նպաստս ճեմարանիս, յանցելումն ամի որոշեցաւ վասն ընագիտական Թանգարանի սորին յարմարագոյն եւս տեղի յառանձինն դահլճի պատրաստելոյ առ այն, ուր նոյնպէս եգեալ կան գրասեղանք եւ իսկէս ուսանողաց, — եւ ի գիւրութիւն փորձառական գործողութեանց՝ դասախօսութիւնք զընագիտութենէ լինին արդ ինքին իսկ Թանգարանի։

Մատենադարան ճեմարանիս՝ յորում են 5237 անուանք գրենոյ, ճոխացաւ 19 անուամբք նորոց մատենագրութեանց, մանաւանդ իմաստին Ընդհանուր Պատմութեան, Մատենագրութեան եւ Արեւելեայ լեզուագիտութեան։ Իսկ յաշակերտացն սեպհական գրատուն, յորում էին 200 հատորք, յաւելան այլ եւս հատորք 67։ Թող զայս, ի սկիզբս աշակերտաց բերեալ լինին եւ լրագիրք եւ օրագիրք ի Ռուսաց եւ ի Հայոց լեզուս՝ գիւրահասք մտաց եւ տիոց աշակերտաց, — որովք մեծապէս յորդորի ինքնասիրութիւն, որոյ գեղեցիկ պտուղ է յառաջադէմ զարգացումն ուսումնական վարժից եւ ընդարձակումն մտաւորական կարողութեան հասարակաց. որ եւ յայտնապէս երեւի իշարագրածս ըստ բաւականին գեղայարմարս ի վերայ խնդրոց տուեալոց առ նոսա ի ռուս եւ ի հայ լեզուս։ Ընտրեալագոյնքն ի շարագրածոց անտի, ըստ կարգին սահմանելոյ ի հերուն, որոշէին ի վերծանութիւն յուսումնական զրուցատրութիւնն որ լինէին յերկուս ամիս միանգամ առաջի Վերատեսչին, Տեսչին եւ վարժապետին Ռուսացն գպրութեան։ Գործնական կրթութիւնք խօսակցութեան պարսկերէն լեզուի եղեն եւ յայսմ տարւոջ, առ որ հրաւիրէր ի բրեւ հրահանգիչ մի ոմն ի բնիկ Պարսկաց։ Առ հասարակ, քանզի կէտ նպատակի ճեմարանիս է արեւելեանն լեզուագիտութիւն, — այս ինչ եւեթ մնայ ցանկալի առ այս, զի կարգեսցի իսմա առանձին դասարան կամ բեմ Պատմութեան Արեւելից, որ անշուշտ օգտաւէտ լիցի պատանեաց հետամուտ եղելոց ուսման լեզուաց եւ գպրութեան արեւելեան ազգաց։

(Անարտոն յառաջիկայս.)

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Տարւոյս առաջին ամսոյն մէջ քաղաքական դիպուածոց մթնոլորտը շատ պղտոր երեւցաւ. եւ ինչպէս որ վաղուան օդը այս իրիկուընէ կարելի է փոքր իշատէ գուշակել, այսպէս ալ փետրուարի ու մարտի մէջ պատահելու դիպուածները կրնային գուշակուիլ՝ յունուարի մէջ պատահածներէն։

— Գաղղիոյ օրէնսդրական ժողովոյն մէջ ազատական կողմին ձայնը այնչափ բարձրացաւ, մանաւանդ մեծանուն Թիէռիին ճարտասանութեամբը, որ մինչեւ Նափոլէոն կայսեր ականջին ալ սաստիկ անախորժ եկաւ։ Ազատականք իրենց գլխաւոր ճարտասաններուն բերնովը այս ալ կպահանջէին որ Գաղղիան օգնէ Լեհացւոց. բայց տէրութիւնը պատասխանեց թէ Գաղղիան իւր ձեռքէն

եկածն ըրաւ յօգուտ Լեհացւոց, աւելին ընելու չափ պատճառ չունի, պէտք է ժամանակի սպասէ։ Այսու ամենայնիւ մեծամեծ պատրաստութիւններ ունի պատերազմի, տեսնելով Եւրոպայի ու Ասիոյ խառնավնդոր վիճակը։

— Անգղիան կուզէր որ Դաղղիան իրեն հետ միաբանի՝ Տանիմարքացւոց օգնելու ընդդէմ Աւստրիոյ եւ Բրուսիոյ, բայց Դաղղիան պատասխանեց թէ ինքը առ այժմ հարկ չհամարիր Գերմանիոյ կռուոյն մէջ մտնել, թէպէտեւ միտքը յայտնի է որ Աւստրիոյ ու Բրուսիոյ ըրածին չհաւնիր։ Ասոր վրայ ոչ սակաւ շփոթեցան Անգղիացիք, թէպէտեւ իրենց պատերազմի պատրաստութիւնն ալ աւելի սաստկացուցին։

— Աւստրիան ու Բրուսիան վերջապէս արհամարհեցին Գերմանիոյ ժողովրդոց եւ մանր տէրութեանցը կարծիքներն ու սկսան իրենց գերմանացի եղբարց արիւնը թափել Շլէսվիկի ու Հոլշթէյնի մէջ, եւ իրենց զօրքերուն շատութեամբը՝ առանց երեւելի ընդդիմութիւն մը տեսնելու առաջ քալեցին անհնշան յաղթութիւններով։ Միայն թէ պէտք չէ մոռնալ նախ այս՝ որ ընդհանրապէս Գերմանիոյ պատերազմները եթէ դժուարաւ կսկսին, եւս առաւել դժուարաւ կվերջանան, ինչպէս որ յայտնի է Գերմանիոյ պատմութենէն, եւ երկրորդ այս՝ որ Շլէսվիկի ու Հոլշթէյնի առնուելովը դուցէ պատերազմը կդադրի, բայց կռիւը օրէ օր աւելի կսաստկանայ, եւ ոչ միայն Գերմանիան, այլ դուցէ եւ բոլոր Եւրոպան մեծ հրդեհի մէջ կձգէ։ Իսկ եթէ Անգղիան ու Դաղղիան ալ կռուոյն մէջ մտնեն, տարակոյս չկայ որ Իտալացիք Աւստրիոյ դէմ յարձակելու խորհուրդնին անպատճառ իգործ պիտի դնեն, որպէս զի առաջ Վենետիկն աղատեն, եւ յետոյ Հռոմը։ Կարիպալտին ալ ասոր կաշխատի։

— Մոլտաւիոյ եւ Վլահայ Բուղա իշխանը երկրին վանքերուն ստացուածքները տէրութեան առաւ։ Այս բանիս իհարկէ ժողովրդեան գոնէ մէկ մասը չէր կրնար գոհ լինել. բայց աւելի զարմանալի է որ ասոր մեծ ժիգոհութիւն ցուցընողը օսմանեան տէրութիւնն է, այնչափ որ կսպառնայ բազմաթիւ զօրքով երկիրը կոխելու՝ եթէ Բուղան ետ չկենայ իւր խորհրդէն։ Տեսնեմք թէ միւս տէրութիւններն ինչ պիտի ըսեն, թէպէտ եւ Անգղիան չուզեր որ ուրիշ տէրութիւնք մտնեն այն խնդրոյն մէջ։

— Յունաստանի փոքրիկ տէրութիւնը թէպէտ թագաւոր մը գտաւ իրեն, բայց հանգըստութիւն չգտաւ, եւ շուտով ալ գտնելու պէս չերեւիր։ Զմեռուան ցուրտը, հասարակաց խեղճութիւնները, թագաւորական դանձուն պարապութիւնը, ոստիկանաց եւ խորհրդարանին կռիւները, անհամաձայնութիւնները, վէճերը, ժիգոհութեամբ լեցուցեր են զամէնքը, եւ նորընտիր թագաւորն ալ այժմէն հասկըցած կերեւի իւր յանձն առած բեռին ծանրութիւնը։

— Ամերիկացւոց մարդախոշոշ պատերազմը դադրելու տեղը աւելի սաստկանալու վրայ է. իսկ Հնդկաստանի մէջ գաւառական ապստամբութիւնները ետեւէ ետեւ կբորբոքին ու կհանգարտին. յայտնի չէ թէ Անգղիացիք այս անդամ ինչպէս գլուխ պիտի ելնեն անոնց հետ։

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ

ՄԱՀԱՏԻՊ ՔՈՒՆ.

Օտեսսայի Հրէից հիւանդանոցին մէջ Թաւ-պէ անունով կնիկմարդը 16 օր ու 16 դիշեր միակերպ քուն եղեր է՝ առանց կերակրոյ, եւ գրեթէ բոլորովին առանց կենդանութեան նշան ցուցընելու։ Սա մէկ առաւօտ մը ինքիրմէ կուգայ հիւանդանոցը, կիմացընէ վերատեսչին թէ «Ես սովորութիւն ունիմ օրերով քուն լինելու, եւ այժմ կիմանամ որ սաստիկ քունս կոխեր է. կուզեմ այս անգամ այս տեղ քնանալ»։ Վերատեսուչը դեռ այս այն չհարցուցած՝ կնիկմարդը քունի կերթայ եւ այնպէս կմնայ։ Բժիշկները շատ փորձեր կընեն, կտեսնեն որ մեռած չէ, յիրաւի քուն է։ Իններորդ օրը պաղ ջուր կսրսկեն գլխուն վրայ ցնցուղով (տուշով), անկից աչքը կբանայ ու կաթիլ մը ջուր կառնու բերանը. յետոյ դարձեալ կքնանայ մինչեւ 16-երորդ օրը եւ ինքիրմէ կարթընայ՝ առանց ամենեւին գիտնալու թէ ո՞րչափ ատեն քնացեր է. միայն թէ սաստիկ տկարութիւն մը կայ եղեր վրան, որ կամաց կամաց այն եւս անցեր է, եւ այժմ ողջ առողջ է։ Այս հիւանդութիւնը վախով եկեր է վրան։

— Եթէ արեւելք լինէր, արդեօք վաղուց ողջ ողջ թաղուած չէր կնիկմարդը։

ՓԼԱՆԱ ԱՍՏՂԱԲԱՇԽԻՆ ՄԱՀԸ.

Թուրինի աստղաբաշխական դիտարանին վերատեսուչ Փլանա սեպուհը վախճանեցաւ այս օրերս, եւ տէրութիւնը մեծ փառաւորութեամբ կատարել տուաւ անոր թաղման հանդէսը։ Իտալացիք կանուանէին գինքը Նեւտոն Իտալիոյ։ Փեսայ էր Լակրանժ անունով գաղղիացի հռչակաւոր չափագէտին, որ թաղուած է Փարիզու Պանթէոնին մէջ։ Շատ պիտանի գրուածքներ հանած է աստղաբաշխական ու չափագիտական։

ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԳԻՒՏ ՄԸ.

Գաղղիացի վաճառականին մէկը մօտերս Չինու երկրէն Գաղղիա դառնալով, Չինացւոց խելացի՝ բայց վնասակար մէկ հնարքը բերեր է հետը։ Հնարքը այս է որ Չինացիք գիտեն եղեր այնպիսի ջուր մը բաղադրել զանազան քիմիական նիւթերով որ եթէ այն ջրով թուղթը թրջես, ցամքելէն ետքը կրնաս դարձեալ վրան ինչ որ ուզես գրել. միայն թէ ատեն անցնելէն ետեւ այն թուղթը ինքիրմէ փոշի կդառնայ։ Չինացւոց մէջէն խարդախները այս թղթին վրայ կդրեն եղեր իրենց մուրհակներն ու դաշնագրերը։

ՍԱՆԹԻԱԿՈ ՔԱՂԱՔԻՆ ՀՐԴԵՀԸ.

Հարաւային Ամերիկայի Չիլի ըսուած մեծ նահանգին հասարակապետութեան մայրաքաղաքն է Սանթիակո կամ Սան-Եակո (Ս. Յակոբ), որ 70 հազարի չափ բնակիչ ունի։ Անցած դեկտեմբերի 8-ին գիշերը այնպիսի սարսափելի փորձանքի մը հանդիպեցաւ այս քաղաքը, որոյ նմանը միայն Երկուց բիւրուց՝ այսինքն 20,000 նահատակաց պատմութեանը մէջ կկարդացուի, որ ատենով Նիկոմիդիա (Իզնիմիս) քաղաքին մէջ պատահեցաւ։ Միայն թէ այն երանելիները քրիստոնէական սուրբ հաւատոյ համար կամաւորապէս նահատակուեցան, իսկ Սանթիակոյի եկեղեցւոյն մէջ այրուողներուն քաշածը ակամայ տանջանք էր, այնչափ աւելի սոսկալի եւ զարհուրելի՝ որչափ որ անկարծելի էր իրենց համար եւ անխուսափելի։

Դեկտեմբերի 8 օրը ըստ Լատինացւոց՝ տօն է Յղութեան սուրբ Աստուածածնին, որում անարատ յղութիւն ըսելը այժմու Պիոս Թ պապը այնքան հարկաւոր դատեցաւ ապօրինաւոր վճռով, որ անոր չհաւատացողը իբրեւ հերետիկոս եւ հերձուածող կդատապարտուի այժմ պապականներէն։ Սպանիացիք ընդհանրապէս, ուստի եւ Հարաւային Ամերիկայի բնակիչները՝ որ ըստ մեծի մասին սպանիացի են, անուանի եղած են միշտ իրենց կրօնամոլութեամբն ու աւելորդապաշտ սովորութիւններովը։ Կարելի է համարձակ ըսել թէ ահա այս կրօնամոլութեան եւ աւելորդապաշտութեան զոհ եղան 2000-էն աւելի անձինք՝ իրենց հոյակապ եկեղեցին ահագին գեհեան մը դարձընելով այն օրը իրենց մարմնոյն։

Այս սոսկալի հրդեհը պատահեր է Ցիսուսեանց եկեղեցւոյն մէջ, ուր 3000 հոգիէն աւելի ժողվուած են եղեր իրիկուան ժամը 7-ին՝ ժամերգութեան նոր սկսած ատենը։ Քսան հազարէն աւելի կազէ կանթեղ վառած էր կըսեն եկեղեցւոյն մէջ, եւ բոլոր խորաններն ու պատերը զանազան լաթերով զարդարուած, ինչպէս որ կաթոլիկաց սովորութիւնն է. անով հրդեհն ալ իհարկէ աւելի սաստկացեր է։

Աւագ խորանին վրայի Աստուածածնայ պատկերին տակը կէս լուսին ձեւացուցած է եղեր բազմաթիւ կազի կանթեղներով։ Լուսարարը այն կանթեղներէն մէկուն ճրագ մօտեցնելով՝ կանթեղը կշրջէ, կազը կթափի ու կբռնկի. իսկոյն խորանին զարդարանքին ծոպերը (փիւսկիւղները) կրակ կառնուն, ու հետ զհետէ փայտեղէններն ալ բռնկելով՝ շուտ մը կրակը եկեղեցւոյն ձեղունը՝ այսինքն առիքը կբռնէ, եւ մինչեւ դմբեթին կհասնի։

Ո՞վ կրնայ պատմել այն միջոցին ժողովրդեան իրարանցումը։ Ամէնքը վազող վազողի կլինին դէպի դռները։ Ցայտնի բան է որ այն շփոթութեան մէջ շատ կնիկմարդիկ ոտքի տակ ընկան, շատն ալ դռներուն քովը հասած չհասած՝ սրտերնին անցաւ. անոնց ետեւէն եկողները անոնց վրայ կկոխային, եւ ետեւէն եկողներուն անցնելու ճամբայ չէր մնար. ամէնքը խառնագոչ աղաղակով կկանչուրտէին, ու ձայները մինչեւ հեռաւոր տեղեր կլսուէր։

Քիչ ատենէն կողմնական խորաններն ալ բռնկեցան, եւ սկսան վերէն վառած փայտի կտորներ թափիլ ու մարդկանց վրաները գլուխները բռնկցընել։ Մենք եկեղեցւոյն դրանը մօտ կեցեր էինք՝ կըսէ այս բանս պատմողներէն մէկը. յիրաւի չդիմացուելու տեսարան էր։ Դռներուն մէջը կեցող մարդիկն անգամ չէին կրնար ներսիններուն օգնութիւն մը ընել. հարիւրաւոր

կորիճներ ներս վազեցին որ այն խեղճերուն ազատութեան ճար մը ընեն, բայց նոքա սարսափած ու շփոթած՝ դէմ կկենային անոնց ու կկանչէին։

Այն միջոցին բոլոր գմբէթը բռնկեցաւ ու կտոր կտոր վար թափեցաւ. անոր ետեւէն բոլոր եկեղեցւոյն ծածքը սկսաւ քակուիլ փլչիլ, եւ ողորմելի կնիկմարդիկը՝ որ արդէն բռնկած էին՝ կոխել մեռցընել. խորանները կործանեցան եւ պատերուն փըլչելուն ձայները դրսի եւ ներսի մարդկանց աղաղակին հետ խառնուելով՝ վերջին աստիճանի շփոթութիւն ձգեր էին չորս դին. կրակն ալ քանի կերթար կսաստկանար, եւ բոցը գեանի երեսէն 3 կանգուն վեր բարձրացաւ. սարսափելի դժոխք մը յորում արք եւ կանայք, ծերք եւ տղայք բռնկած կայրէին կոչորուէին, եւ մէջերը միայն երիկմարդիկ կատղած մոլեգնած՝ իրենց գլխուն մազերը փետելով ու իրենք իրենց երեսները ճանկըռտելով՝ դէպի առաջ կըվազէին եւ կրակին մէջ կիյնային կմեռնէին։ Կնիկմարդիկ որ ամենեւին ետեւ առաջ երթալու կարողութիւն չունէին, այն բոցերուն մէջ հազիւ թէ մէյմը կտեսնուէին իրենց ճերմակ հագուստներովն ու ծաղիկներովը զարդարուած, մէյմ՝ ալ ածուխի պէս սեւ սեւ սատանաներու նման կերեւնային՝ բռնկած մազերով։ Բոլոր եկեղեցին բորբոքած հնոցի փուռի կնմանէր, եւ մէջը կտեսնուէին խումբ խումբ մարդիկ, տղաք, կնիկմարդիկ, որ մահուան հետ կծեծկուէին սոսկալի կատաղութեամբ։

Դրսի մարդիկը ծառեր կկտրէին ու եկեղեցիէն ներս կերկընցընէին որ այն դժոխային կրակին մէջինները բռնեն ու դուրս քաշուին. բայց անողորմ կրակը իսկոյն այն ծառերն ալ կբռընկցընէր ու մոխիր կդարձընէր։

Վերջապէս կրակը բոլոր եկեղեցւոյն չորս դին բռնեց պաշարեց, եւ 2000 հոգի յուսահատած՝ մեռնելու պատրաստուեցան։ Այն միջոցին գեղացիին մէկը գոնէ մէկ քանի հոգի ազատելու մտքով վազեց մօտեցաւ ձիով, եւ կաշիէ պարանը ներս ձգեց։ Մէկէն իմէկ տասը հոգիէն աւելի այն պարանէն բռնեցին, եւ այնպէս ձիուն ետեւէն քաշուելով դուրս ելան, որը ողջ՝ որը կիսամեռ ազատեցան։ Իրեք չորս անգամ այս գործողութիւնն ըրաւ նա բաւական յաջողութեամբ. բայց չորրորդ անգամուն պարանը կտրեցաւ, եւ մէկը չկար որ նորէն կապէ. ժամանակ ալ չկար, վասն զի ամէն բան վերջացաւ, եւ մահու լռութիւնը չորս դին տիրապետեց. միայն եպիսկոպոսական եկեղեցւոյն զանգակներուն ձայնը կլսուէր՝ որ 2000 հոգւոյ այնպէս յանկարծակի մոխիր դարձածը կիմացընէր դուրսը մնացողներուն։

Այն սարսափելի պատահարը տեսնողներուն մազերը գլուխներուն վրայ կանկուէին, եւ շատը յուսահատած՝ կդարձընէին երեսները կերթային մէկդի՝ որպէս զի ոչ այն անտանելի գարշահոտութիւնը առնուն, եւ ոչ մինչեւ երկինք բարձրացած սեւ ու զարհուրելի մուխը տեսնեն։

Բոլոր քաղաքը դառն տրտմութեան մէջ ընկղմեցաւ։ Եկեղեցւոյն մօտ եղած տունները լցուեցան մեռելներով ու հոգեվարք խեղճերով։ Բազմաթիւ սայլեր մեռելներով ու հիւանդներով լցուած՝ դէպի հիւանդանոցը կերթային։ Քաղաքապետն ու ներքին գործոց ոստիկանը, նմանապէս հասարակապետութեան նախագահը, իրենց ձեռքէն եկած օգնութիւնը կընէին, բայց յուսահատութիւնը նոցա վրայ ալ տիրած էր։ Ամբողջ ընտանիքներ փողոցներն ընկած, կրակին լուսովը իրենց կորսուած աղգականները կըվնտռէին. բայց կամ չէին գտներ, եւ կամ այնպէս այլանդակուած կգտնէին որ իրենք ալ չէին ճանչնար։ Շատ մարդիկ չգիտնալով թէ արդեօք իրենց աղգականներն ու բարեկամներն ալ եկեղեցին էին թէ ոչ, սոսկալի

*

տագնապի ու կասկածանաց մէջ էին. մէկ տուն մը չկար քաղաքին մէջ որ մէկ երկու հոգւոյ մահը չողբար. բոլոր այն գիշերը անպատմելի խռովութեամբ անցաւ, եւ մէկուն մաքէն ալ չէր անցնէր որ քնանայ։ Կըսեցինք որ ամբողջ ընտանիքներ, հայր մայր ու տղաք այն կրակին մէջ այրեր են, մանաւանդ շատ մը ազնուական տներու աղջիկներ։

Երկրորդ առաւօտը տեսնուեր են եկեղեցւոյն մէջ շատ մը մեռելներ ոտքի վրայ կեցած կատաղի կերպով, եւ յուսահատութեամբ ձեռքերը սեղմած։ Կըսեն թէ շատ մայրեր գտնուեր են՝ իրենց տղաքը գրկերը բռնած եւ ածուխ դարձած, շատ ծերեր ալ իրենց դաւազաններուն վրայ կռթընած ու մուխէն խեղդուած սեւցած։

Այն օրը բոլոր դատաստանական ու պաշտօնական տեղերը փակ մնացին, բոլոր խանութները սուգի լաթերով ծածկուեցան, եւ այն հազարաւոր մեռելներուն թաղման հանդէսը կատարուեցաւ այնպիսի յուսահատական գոռում գոչումով որ աշխարհիս երեսը խիստ քիչ անգամ լսուած է։

Սպանիացի ճիզուիթներուն կրօնամոլութիւնը այս պարագային մէջ ալ յայտնի երեւցաւ։ Այն միջոցին որ քանի մի հոգի կարգէ դուրս քաջութեամբ կաշխատէին որ մէկ քանի խեղճերու կեանքը ազատեն, այն բադերաները ամէն ջանք կընէին որ արգելք լինին անոնց, եւ կկանչէին, «Կորսուին հերետիկոսները»։ Այս անհաւատալի գործողութեան պատճառը՝ այսպէս կպատմէ լրագիրներէն մէկը։ Եկեղեցւոյն մէջի կնիկմարդոց մէկ մասը դէպի մեծ դռները փախչելու տեղը՝ աւանդատան դուռը կվազեն եղեր. բայց բադերաներուն սոսկալի անգթութիւնը տես՝ որ եկեղեցւոյն զարդարանքները, փայտէ արձանները, եւ մինչեւ կապերտները այն դռնէն փախցընելու զբաղած լինելով՝ կնիկմարդիկը մէկդի կվարէին կըսէ։ Նմանապէս դրսէն եկող եւ աւանդատան դռնէն ներս մտնել ուզող կտրիճներուն երեսին կկանչէին կատաղաբար թէ «Գնացէք կորսուեցէք հերետիկոսներ»։ — Այսպիսի կրօնամոլութեան ինչ պատիժներ չիտար արդարադատն Աստուած։

ԿԱՐԵՒՈՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՄԸ.

Արգոյ Հրատարակիչ Մեղու Հայաստանի լրագրոյ.

Վեհափառ Կաթուղիկոսին հրատարակած նոր տետրակին վրայ ծանուցումն արել էք լրագրոյդ 39 թուահամարին մէջ, թէ ,,Մօտերումս լոյս տեսաւ Նորին Վեհափառութեան մի նոր արժանաւոր գործքը, այն է *Միաբանութեան Դասատետրին* ,,*Մեկնութեան խորհրդոյ եւ արարողութեանց սրբոյ պատարագին, տպեալ ի Թէոդոսիա յապարանի Խալիպեան* ,,*ուսումնարանի*“. եւ յետ այլոց բանից հարկ համարել էք ասել. ,,Այս դասատետրի հեղինակը կարծեօք պէտք է Գեր. Հայր Գաբրիէլ Այվազովսկի Վարդապետը լինի“։

Բարեմիտ ընթերցողաց դատմանը յանձնելով այն խորհրդածութիւնը՝ զոր այդ ծանուցման երկրորդ մասամբը կանէք, ես ինձ պարտք կճանաչեմ ազդ առնել հասարակաց, թէ Նախ՝ վերոյիշեալ դասատետրին հեղինակը չիրաւի ես եմ։ Երկրորդ՝ թէ այն դասատետրին իրական կամ կարծեցեալ սխալանաց զլխաւորներուն զոհացուցիչ բացատրութիւնը արդէն բերանացի տուել եմ քանի մի օր յառաջ Վեհափառ Կաթուղիկոսին թէ առանձին եւ թէ առաջի անդամոց Սինոդոսին։ Եւ Երրորդ՝ թէ իմ գրուածոյս վերայ նոր հրատարակուած տետրակներուն իւրաքանչիւր բանիցը չնույն բացատրութիւնները արդէն պատրաստել եմ ընդարձակ նամակաձեւ գրութեամբ, եւ փութով պիտի հասուցանեմ իՍ. Էջմիածին, յուսալով որ Վեհափառ Տէրն կբարեհաճի հրաման տալ հրատարակելոյ տպագրութեամբ եւ այն գրուածքս իբրու ժամն գայթակղութեան տկարաց։

Խնդրելով որ այս իմ նամակս տպագրէք ձեր լրագրոյն առաջիկայ թուահամարին մէջ, մնամ եւ այլն.

ԳԱԲՐԻԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՅՎԱԶԵԱՆ.

Թիֆլիզ, 16 Նոյեմբերի 1863.

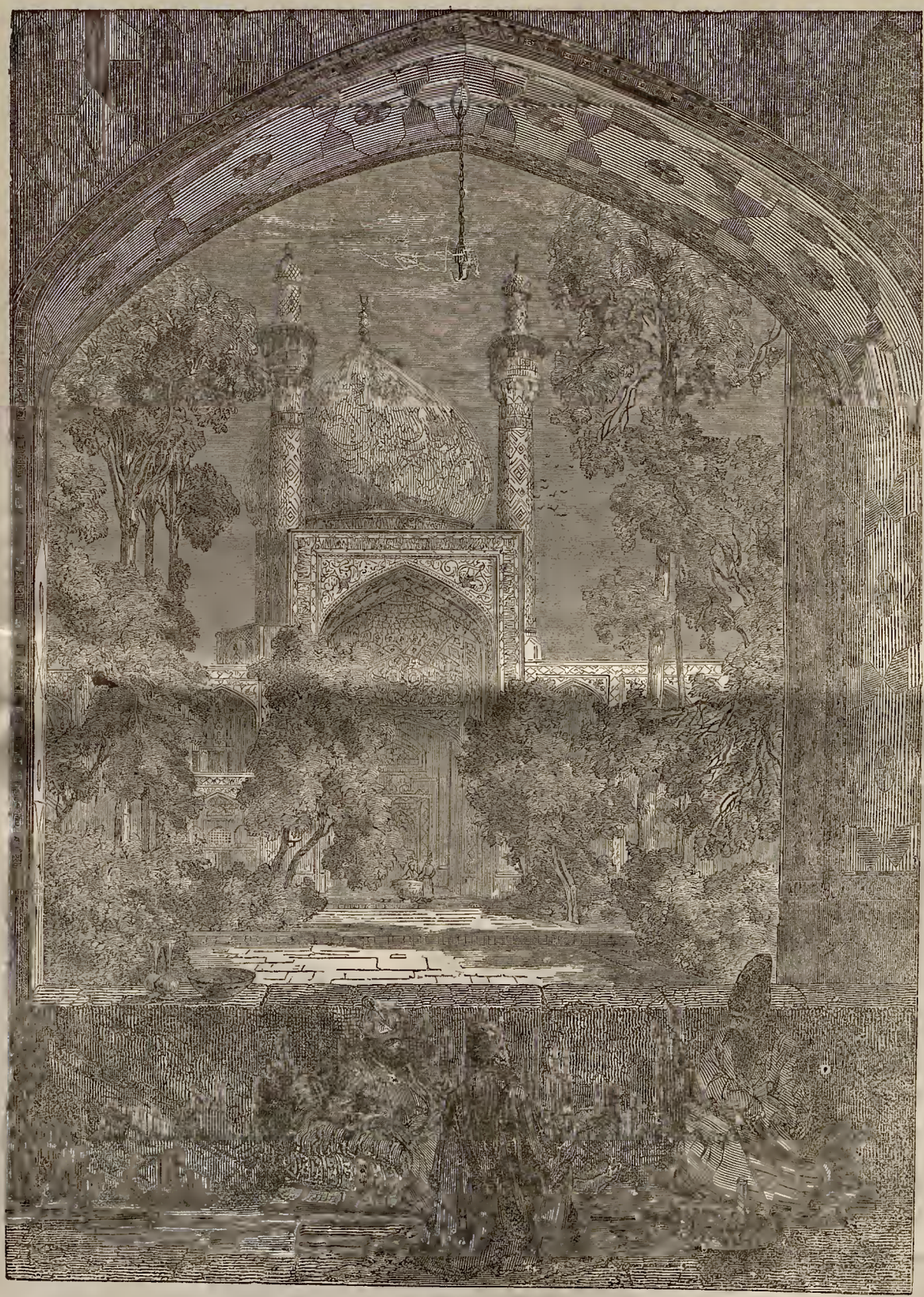

ԱՍՊԱՀԱՆ.

ՏԷՐ ՄՈՎՍԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՀԱՅՈՑ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ

Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի Հայերը մեծ կորուստ ունեցան անցեալ տարի՝ մահուամբ բազմարդիւն Առաջնորդին իւրեանց Թադէոսի սրբազան Արքեպիսկոպոսի, որոյ յիշատակը քաղցր ու պատուական է իմիտս ամենայն ծանօթից նորա, Մանաւանդ. Իսրիմ, Ինախիջեւան եւ Իշայաստան, եւ որոյ լիակատար կենսագրութիւնը յոյս ունիմք կենդանագրովը հանդերձ հրատարակել ամսագրոյս մէջ իդէպ ժամանակի։ Առ այժմ ուրախութեամբ լսեցինք որ այն բարեյիշատակ Առաջնորդին արժանընտիր յաջորդ նշանակուեր է Մովսէս սրբազան Արքեպիսկոպոսը, որ Երեւանու Ցաջորդ էր։

Շատ փափաքելի է որ Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի մէջ գտնուող մեր համազգի եղբարքը ոչ միայն իրենց մէջ միաբան մնալով, այլ եւ իրենց հեռաւոր ազգակցացը հետ սերտ թղթակցութիւն եւ հաղորդակցութիւն ընելով ըստ կարի, ազգային հոգին աստուածպաշտութեան եւ ուսումնասիրութեան վառ եւ բորբոք պահպանեն. եւ յուսալի է որ մեծապէս օգնէ իրենց այս բանիս մէջ նաեւ Նորընտիր սրբազան Առաջնորդը։

Մեր այս տեղ դրած պատկերը Ասպահան քաղաքին գեղեցիկ տեսարաններէն մէկն է։ Ցայանի է որ Ասպահանը, որ Իսֆահան ալ կըսուի, ժամանակով Պարսից մայրաքաղաքն էր, եւ մեծին Շահաբասայ օրերը այնքան ծաղկած որ մինչեւ 700 հազար բնակիչ ունէր կըսեն. իսկ այժմ գրեթէ բոլորովին ընկած է իւր մեծութենէն, եւ ըստ ոմանց 70 հազար բնակիչ հազիւ ունի։ Մեզ համար աւելի ցաւալին այս է որ Ասպահանու Հայոց արուարձանն ալ, որ է Նոր Ջուղան, իւր առաջին հարստութենէն ու փառաւորութենէն զուրկ է։

Նոր Ջուղայեցիք ուրիշ ամէն տեղերու Հայերէն աւելի մեր ազգին անունը պատիւ բրած են 1650-էն մինչեւ 1700-ին վերջերը։ Ասիոյ մէկ ծայրէն մինչեւ Եւրոպայի մէկ ծայրը։ Հնդկաստան, Սումատրա, Ճաւա, Վենետիկ, Լիվոռնոյ, Հոլանտա, Մոսքուա եւ Փեթրսպուրկ նոքա տարեր են մեր ազգին վաճառաշահ ու պատուաւոր առուտուրը, մեծագործ բարեպաշտութիւնը, եւ առատաձեռն ազգասիրութիւնը։ Բայց թէ որ անոնցմէ շատերը չեն կարողացած իրենց ազգութիւնը մինչեւ վերջը անարատ եւ անկորուստ պահպանել, յանցանքը ոչ այնչափ իրենցն է՝ որչափ ժամանակին պարագաներունը, որոց վրայ միտք ունիմք ուրիշ անգամ խօսելու։

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ՍԱՌՈՅՑ

(Շարայարութիւն.)

Ինչո՞ւ համար ծովը խիստ քիչ անգամ կսառի.

— Վասն զի Ա. Ջրին շատութիւնն այնչափ է որ սաստիկ պաղելու համար շատ ատեն կուզէ:

Բ. Մակընթացութիւնն ու տեղատուութիւնը արգելք կլինին՝ երեսը սառ կապելուն:

Գ. Աղի ջուրը այն ատեն միայն կսառի՝ երբ երեսին տաքութիւնը զրոյէն 2 կամ 3 աստիճան վար իջնէ:

Լճեր կան որ ոչ երբէք կսառին, ինչէ՞ն է.

— Վասն զի Ա. Այն լճերը շատ խոր են:

Բ. Անոնց տակը աղբիւրներ կան որ անդադար վեր կնետուին:

Ինչէ՞ն է որ սառուցի ժամանակ երբեմն աւելի տաք կլինի՝ քան թէ սառուցին հալած ատենը.

— Վասն զի ջուրը սառելու ատեն շատ մը ծածուկ ջերմութիւն դուրս կուտայ, անով օդը կտաքնայ:

Ինչէ՞ն է որ քիչ մը աղով կհալի սառը.

— Ասոր պատճառը մէյմը աղին ու ջրոյն իրարու հետ ունեցած ձգողութիւնն է, մէյմալ այն յատկութիւնն որ ամենայն մարմինք ունին. որով հաստատուն վիճակէն հոսանուտ վիճակի անցնելու ատեն շատ մը ջերմութիւն կծրծեն:

Աղէն զատ ուրիշ նիւթ կա՞յ սառը հալեցընող.

— Այո. ամենայն նիւթ որ ջրին հետ զօրաւոր ձգողութիւն ունի, ինչպէս ծծմբային թթուն, բորակային թթուն, քացախը եւ ուրիշ ո՛ր եւ իցէ թթու, կրնայ սառը հալեցընել:

Աղն ու ձիւնը մէկտեղ որ խառնուին՝ ինչո՞ւ համար սառէն աւելի պաղ կլինին.

— Վասն զի աղով ձեան բիւրեղները կհալին. եւ որովհետեւ ամէն անգամ որ հաստատուն մարմին մը հոսանուտ կդառնայ՝ շատ մը ջերմութիւն կծրծէ ու կպահէ, անոր համար աղին ու ձեան խառնուրդն ալ աւելի պաղ կլինի:

. . . .

Մաքուր ջուրը աղտոտ ջրէն շուտ կսառի՞ թէ չէ.

— Ոչ. ջուրը որչափ որ մաքուր լինի՝ այնչափ ուշ կսառի:

Հանդարտ կեցած ջուրը շարժման մէջ եղածէն աւելի շո՞ւտ կսառի թէ չէ.

— Ոչ. կրնաս ջրին պաղութիւնը իջեցընել՝ առանց սառեցընելու՝ մինչեւ զրոյէն 12 աստիճան վար, բաւական է որ բոլորովին հանդարտ լինի:

Օրինակի համար, թէ որ ամանի մը մինչեւ կէսը մաքուր ջուր լեցընես, ու ջրին երեսը կարգ մը ձէթ դնես, ու ամանը հանդարտ տեղ մը թողուս որ այն տեղի ցրտութիւնը կամաց կամաց զրոյէն մինչեւ 6 կամ 8 աստիճան վար իջնէ, ջուրը չսառիր: Ընդ հակառակն, թէ որ այն ջուրը շարժես, շուտ մը կսառի:

Կարելի՞ է ջուրը արհեստով սառեցընել.

— Այո. դոյլ մը առ ու եթերի մէջ թաթխած բամպակով պատէ, մէջի ջուրը շուտ մը կսառի:

Ցրտացուցիչ խառնուրդներ.

Ա. Գինի պաղեցընելու եւ սեր սառեցընելու խառնուրդ.

Ջուր.	10 մաս.
Փոթասի բորակ	6
Աւշակի քլորաջրակ	6
Բիւրեղացեալ սոտայի ծծմբակ. . . .	$4^1/_2$

Բ. Ամառ ատեն ջուր սառեցընելու համար ա-ժան խառնուրդ.

Բիւրեղացեալ սոտայի ծծմբակ . . . . 4 մաս.
Ծծմբային թթու՝ 41 աստիճանի . . . 3

Գ. Սաստիկ ցուրտ խառնուրդ.

Ձիւն . . . . . 3 մաս.
Ծծմբային թթու՝ թոյլ 2

Դ. Զրոյեն 15 հարիւրամասն աստիճան ցած խառնուրդ.

Ձիւն. . . . . 2 մաս.
Մովու աղ 1

Կրակ դարձած մետաղէ ամանի մէջ կրնաս ջուր սառեցընել այս կերպով.

Փլաթինէ ման մը այնչափ տաքցուր որ կաս-կարմիր լինի. մէջը քիչ մը ջուր լեցուր, ետքն ալ քիչ մը ծծմբային թթու: Թէ որ ամանը վար դարձընես, այն խառնուրդը սառած կընկնի մէջէն:

Այս երեւութիս պատճառն այն է որ ծծմբային թթուն խիստ շուտ շոգի կդառնայ ամանին տաքութեամբը, այնպէս որ անոր շոգիացմանէն առաջ եկած պաղութիւնը բաւական կլինի ջուրը սառեցընելու:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՆԵԼՈՒԿ,

Բ.

Ո՞ր թագաւորն էր
Անունը հինգով,
Որ շատ երկիրներ
Նուաճեց զէնքով,
Կեանքը գլխովին
Փառք ու պարծանքով
Անցուց իթբուին
Հաղարով հինգով,
Շատ բարիք ըրաւ
Կըսեն՝ շատ հոգւոց,
Եւ ինքն էր՝ ըսաւ
Իւր հոգւոյն հոգւոց,
Տապանէն ելաւ
Սեւ կըրօնաւոր,
Եւ դարձեալ մըտաւ
Իքունն ահաւոր.
Մարմնոյն կրօնաւորք
Հանգիստ չըտուին,
Բայց եւ երկնաւորք
Ձարթնուլ չըթողին.

ՏԱՐԻՈՅՍ ՕՐՍՅՈՒՅՑԻՆ ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ ՀԱՆԵԼՈՒԿՆ Է ԱՊԱԿԻ (*նամ*).

ՀՐԱՄԱՆԱՒ ԳՐԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ. ի Թէոդոսիա, ի 26 Յունուարի 1863.

ի Տպարանի Խալիպեան Ուսումնարանի ազգիս Հայոց.

	Ր.	Գ.
ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ԼԱՄԱՐԹԻՆԻ.	—	50
ՀԵԳԱՐԱՆ Հայերէն լեզուի, պատկերազարդ, գեղեցիկ տպագրութիւն	—	15
ՄԱՅՐԱԽՐԱՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ Պուլի Գաղղիացւոյ.		
Տետրակ Ա., ՈՐԴԵԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	20
„ Բ, ԱՆԽՈՀԵՄ ՈՐԴԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ.	—	20
„ Գ, ՄԱՅՐԵՆԻ ՁԱՐ ՕՐԻՆԱԿԻՆ ՎՆԱՍՆԵՐԸ	—	20
„ Դ, ԿՈՐՈՒՍՏ ՄԱՅՐԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ	—	20
ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱՒՆԻ, 1855—1863: Առաջին չորս տարուանը (1856—1859) սակաւագիւտ. իսկ վերջին չորս տարուան, այսինքն 1860, 1861, 1862 եւ 1863 հայերէն մասանցը իւրաքանչիւրին գինն է.	6	—
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ երազայոյս մէկ կարծեացը քննութիւն	—	15
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆՑԻՑ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ	—	25
ՅԱՆԴԱՐԱՆ, կամ ԲԱՌԳԻՐՔ ՅԱՆԴԱՅ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ	1	50
ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ իվերադարձ երից Վարդապետաց	—	50
ՆԱԽԱԿՐԹԱՆՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ, յեօթնեակս քառասուն.	—	60
ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍՆ, ոտանաւոր	—	20
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ, պատկերազարդ, աշխարհաբառ, ընդարձակ.	3	—
ՊԱՐՏՔ ԵՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔ, Գեր. Սարգսի Վ. Թէոդորեան	—	50
ՊՕՂ ԵՒ ՎԻՐԳԻՆԷ, պատկերազարդ, փառաւոր	2	50
— ՆՈՅՆ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն	2	50
ՍԱՂՄՈՍՔ ԴԱՒԹԻ. ըստ ընտիր զրչագրի	—	65
ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ.	—	25
ՎԱՐԴԵՆԻՔ	—	75
ՎԱՐՔ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, չորս Աւետարանչաց խօսքերովը, պատկերազարդ.	4	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն.	4	50
ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԵՐԻՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ, երկրորդ տպագրութիւն	—	50
ՏԵԼԵՄԱՔ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն	1	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն, պատկերազարդ, ոսկեկազմ	4	—
ՏՐՈՁ գաղղիացի փիլիսոփային ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ յաղագս ճշմարտութեան Քրիստոնէական հաւատոց	—	75
— ՆՈՅՆ փիլիսոփային ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՔ	—	75
ՔԱՂՈՒԱԾ Սահմանաց Խալիպեան Ուսումնարանին	—	75
ՕՐԱՑՈՅՑ 1860, 1861, 1862, 1863 եւ 1864 ամաց, իւրաքանչիւրին գինը	—	20
ՕՐԷՆՔ ՎԱՅԵԼՈՒՉ ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ	—	50

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ. ԹԻՒ Դ, ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 1.

1. Թեմական Տեղեկութիւնք Վիճակիս Հայոց Նախիջեւանի եւ Պեսարապիոյ. — Ատենական կարգադրութիւնք. 33
2. Քաղուած յՕրագրութենէ 1861 ամին 34
3. Հարկաւոր ծանուցումն, առ ծնողս քոշակաւոր աշակերտաց Խալիպեան Ռուսումնարանին ազգիս Հայոց 35
4. Բարոյականք. — Գնա մեռիր, արի սիրեմ . . . . , ... 36
5. Հայոց եւ կաթոլիկաց հարկաւոր գիտելիք մը 41
6. Առակք. — Վարդ եւ Տղայ. — Կրիայ եւ Մողէս 43
7. Նախապաշարմունք. — Նահանջ տարի 44
8. — Տանուտէր ամսոց եւ տարւոյ . . . . . —
9. Խրատական եւ զուարճալի հին եւ նոր պատմութիւնք 46

ԾԻԱԾԱՆ. ԹԻՒ Դ, ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 15.

10. Լազարեան Ճեմարան Արեւելեան Լեզուաց 49
11. Համառօտ Տեղեկութիւն յաղագս Ճեմարանի Արեւելեան Լեզուաց ի 1862—65 Ռուսումնական ամի 50
12. Քաղաքական Տեսութիւն 55
13. Մանրալուրք. — ա) Մանատիպ քուն. բ) Գլանա աստղաբաշխին մանր. գ) Վնասակար գիւտ մը 57
14. դ) Սանթիակօ քաղաքին հրդեհը. ե) Կարեւոր պատասխան մը . . . 58
15. Տէր Մովսէս Արքեպիսկոպոս, Նորընտիր առաջնորդ Հայոց Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի 62
16. Բանալի բնական գիտելեաց. — Սառոյց 63
17. Պատմական հանելուկ 64

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆՔ.

ՀԵԳԱՐԱՆ

Հայերէն լեզուի, պատկերազարդ, գեղեցիկ տպագրութիւն . . . . . 15 Քրպ.

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

Երազայոյս մէկ կարծեացը քննութիւն . . . . . 15 —

Տարեկան գին բաժանորդութեան ԻՎիճակիս Նախիջեւանի եւ Պեսարապիոյ . . ռուպլի արծաթի 6.

„ „ „ արտաքոյ Վիճակիս . . . . . „ „ 7.